
Варшава, 30 грудня 2025 року
Висновок №: JUD-UKR/555/2025 [NR]

ВИСНОВОК ЩОДО ПРАВИЛ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

УКРАЇНА

Цей висновок підготовлено за участю **Славіци Баніч**, колишньої судді Конституційного суду Хорватії; **Василя Вацанки**, міжнародного експерта з прав людини та верховенства права; та **доктора Джессіки Волш**, викладачки права, директорки магістерської програми на юридичному факультеті Університету Бакінгем, Велика Британія.

На основі неофіційного англійського перекладу Правил, виконаного на замовлення Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини.

Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини

Ul. Miodowa 10, PL-00-251 Варшава
Офіс: +48 22 520 06 00
www.legislationline.org

РЕЗЮМЕ ТА КЛЮЧОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Правила професійної етики судді Конституційного Суду України дають напуття щодо етичної поведінки суддів Конституційного Суду і стосуються різних аспектів професійного й особистого життя судді. Варто віддати належне Конституційному Суду України за те, що він виступив з ініціативою ухвалити власні правила професійної етики, що свідчить про готовність цієї інституції зміцнювати добросовісність, професіоналізм та етичну поведінку своїх суддів. Цей крок може сприяти інституціоналізації стандартів поведінки, підвищенню обізнаності про етичні принципи серед суддів Конституційного Суду та в їхньому соціальному середовищі, а також сприяти належному суддівському поводженню. Широке інформування громадськості про існування й сутність цих правил може також сприяти кращому розумінню етичних правил, застосованих до суддів Конституційного Суду, що в кінцевому підсумку допоможе підвищити довіру громадськості до цієї інституції.

Мета Висновку – запропонувати додаткові міркування та рекомендації, що, з одного боку, допоможуть посилити чіткість, узгодженість, практичний вплив та ефективно впровадження Правил професійної етики, а з іншого – стануть у пригоді для можливої розробки додаткових документів із настановами щодо їх застосування.

Насамперед слід підкреслити, що ухвалення окремих етичних правил є виправданим з огляду на особливий статус Конституційного Суду України як інституції, відокремленої від загальної судової системи, а також на специфіку конституційного судочинства. Водночас багато етичних правил, застосованих до судової системи загалом, також були б актуальними для суддів Конституційного Суду.

Зважаючи на встановлене зобов'язання суддів Конституційного Суду дотримуватися Правил, їх положення повинні бути підкріплені чіткими та об'єктивними критеріями, що регулюють їх застосування, з оцінкою того, чи може поведінка судді, на думку розсудливого спостерігача, вважатися неналежною, некоректною або неетичною. Також надзвичайно важливо, щоби Правила були сформульовані так, аби вони зосереджувалися на поведінці окремого судді та підкреслювали індивідуальну відповідальність. Можна було би посилити положення про обов'язки, пов'язані з виконанням судових функцій, шляхом чіткого включення до Правил таких понять, як старанність, компетентність і постійний професійний розвиток. У Правилах (або в документі з рекомендаціями щодо їх виконання) варто також детальніше витлумачити принцип рівності, підкресливши серйозну прихильність до створення справедливого, недискримінаційного та вільного від домагань робочого середовища, а також до рівного ставлення до всіх осіб у залі суду та під час виконання функцій судді.

Бажано точніше сформулювати положення щодо неформальних відносин з представниками органів публічної влади, яке б стосувалося не лише ситуацій, коли незалежність або неупередженість фактично порушуються, але й тих, що можуть бути обґрунтовано сприйняті як такі, що порушують незалежність або неупередженість. Було б доцільно розпочати з чіткішого формулювання загальних очікувань, що судді мають уникати неналежних зв'язків з іншими

гілками влади і в такий спосіб підтримувати відокремленість як у сторонньому сприйнятті, так і на практиці.

Положення про свободу вираження поглядів суддів Конституційного Суду не цілком відповідають міжнародним рекомендаціям. У Правилах слід розширити й уточнити обмеження щодо висловлювань, що вимагали б від суддів Конституційного Суду проявляти максимальну обережність щодо справ, які вони розглядають, задля збереження іміджу безсторонності. Крім того, Правила також повинні забороняти публічні або інші заяви, які можуть вплинути на справедливість або очікуваний результат розгляду справ, або які можуть надати сутнісну оцінку питань права, що розглядаються Судом.

Свобода вираження поглядів суддів може здійснюватися в різних контекстах – у суді, поза судом, в академічному, публічному, приватному або онлайн середовищі, – і Правила або документ щодо їх застосування повинні чітко визначати, як слід ставитися до кожної форми комунікації. Міжнародні стандарти та судова практика також визнають, що судді не повинні завжди зберігати мовчання. Вони повинні мати ширшу свободу при висловлюванні думок з важливих правових питань в академічному або професійному середовищі. Водночас, беручи участь в академічній, соціальній або професійній діяльності, судді повинні уникати зв'язків, які можуть створювати враження упередженості. До того ж, за певних обставин судді можуть навіть бути зобов'язані публічно висловитися на захист судової незалежності та верховенства права. У будь-якому разі, коли з погляду поінформованого та розсудливого спостерігача дії або коментарі судді можуть обґрунтовано викликати сумніви щодо його неупередженості або можуть наразити його на публічну критику чи принизити гідність його посади, зазначений суддя повинен утриматися від участі. Потребують уточнення та коригування обмеження, які можуть і далі застосовуватися до колишніх суддів після припинення їхніх повноважень; це забезпечить сувору необхідність і пропорційність таких обмежень, а також визнання того факту, що після звільнення судді повинні мати змогу користуватися правами та свободами, доступними для всіх, зберігаючи та поважаючи конфіденційність.

Правила дозволяють суддям брати участь у позасудовій діяльності за умови, що вона не заборонена законом, але нинішнє формулювання обмежень здається завузьким, зосередженим виключно на вимозі, аби така діяльність не перешкождала виконанню їхніх обов'язків. Натомість обмеження повинні поширюватися на будь-яку поведінку, яка ставить під загрозу або може обґрунтовано сприйматися як така, що ставить під загрозу незалежність, неупередженість або дотримання інших етичних зобов'язань.

Правила надають суддям право інформувати громадськість про акти Суду та його юридичні позиції; це право може бути розширене та включати пояснення цінностей та ролі Суду в системі правосуддя. Судді також повинні мати можливість висловлювати свою думку щодо недоліків у застосуванні закону та шляхів його вдосконалення за умови, що це не впливає надмірно на сприйняття їхньої неупередженості. Вони також повинні мати можливість брати участь у процесах реформування законодавства, і не лише щодо здійснення конституційного судочинства, за умови, що вони не висловлюватимуть думок щодо конституційності або не створюватимуть враження про передбачувану конституційність законодавства, ухваленого в результаті реформи. При цьому слід належним чином враховувати

потенційний вплив на незалежність або неупередженість самих суддів, а також на незалежність і авторитет Суду, особливо з огляду на юрисдикцію Конституційного Суду. Слід також зазначити, що участь конституційних суддів у законодавчих реформах може призвести до відводів у разі оскарження конституційності відповідного законодавчого акта.

Щодо положень, які регламентують поведінку суддів під час судових засідань, то слід зазначити, що вони належно підкреслюють важливість коректності, гідності та ввічливості. Водночас ці очікування повинні застосовуватися в усіх професійних взаємодіях, а не лише в судовій залі. Підхід до окремої думки є конструктивним, із визнанням її цінності у конституційній системі. Проте судді, що висловлюють окрему думку, повинні зберігати таємницю судових обговорень та поважати колегіальність і ввічливість, щоб не підірвати інституційну єдність.

Слід розширити положення про недопущення зловживання службовим становищем (використання статусу судді для просування власних приватних інтересів), передбачивши ситуації, пов'язані з вигодами для юридичних осіб, як-от корпорації або політичні партії, за винятком випадків, коли це регулюється в інших нормативних актах, на які варто зробити посилання. Додаткові положення щодо комерційної діяльності, подарунків та гостинності також зміцнили б етичні засади поведінки суддів.

Нарешті, Правила не передбачають незалежного консультативного механізму з питань етики. Міжнародні стандарти підкреслюють значення таких органів для забезпечення ефективнішого виконання етичних правил. Створення конфіденційного, незобов'язального консультативного органу з питань етики, відмінного від органу, що виконує дисциплінарні функції, дозволило би суддям отримувати надійні рекомендації. Важливо, щоби цей орган не сприймався як такий, що має дисциплінарні повноваження, які повинен здійснювати окремий, незалежний дисциплінарний орган, створений відповідно до закону.

На додаток до викладеного вище, БДІПЧ надає такі конкретніші рекомендації для подальшого вдосконалення Правил:

- А. Щодо загальних принципів та об'єктивних параметрів оцінювання поведінки суддів Конституційного Суду:
1. переформулювати пункт 2 Правил, щоби, з одного боку, забезпечити оцінювання поведінки судді на основі того, як пересічна, об'єктивна особа сприйматиме або реагуватиме на конкретні прояви поведінки судді і чи вважатиме вона її неналежною, некоректною та/або неетичною, а з іншого боку, підкреслити, що судді повинні прагнути зміцнювати довіру громадськості до Конституційного Суду; [параграф 35]
  2. перефразувати пункт 3 Правил, включивши до нього, у відповідному місці, такі слова: «впливають або можуть впливати», або «можуть сприйматися як такі, що впливають», оскільки враження про неупередженість також є вкрай важливим; [параграф 37]
  3. у пункті 3 зв'язати тип неформальних відносин або зазначити, які саме відносини можуть бути недоречними і впливати на незалежність або неупередженість судді або створювати таке враження; [параграф 37]

- В. доопрацювати пункт 4 Правил, щоби підкреслити, що обов'язок забезпечення кворуму повинен покладатися не лише на суддю, а й на весь Конституційний Суд, при цьому законодавство має передбачати механізми, що запобігають паралізації Суду через відсутність кворуму внаслідок (само)відводу; [параграф 41]
- С. Щодо свободи вираження поглядів суддів:
1. прояснити та розширити пункт 5 Правил, передбачивши вимогу до суддів проявляти максимальну обережність щодо справ, які вони розглядають, щоби зберегти імідж безсторонності, а також заборонити публічні чи інші заяви, які можуть вплинути на справедливість або очікуваний результат розгляду справ, або які можуть містити сутнісну оцінку питань права, що розглядаються Судом; [параграф 45]
  2. розглянути доцільність внесення змін до пункту 14 Правил з метою уточнення, що судді мають право захищати й утверджувати верховенство права та незалежність суду повсякчас, а не лише в ситуаціях, коли ці фундаментальні цінності опиняються під загрозою; [параграф 53]
- Д. Щодо позасудової діяльності:
1. уточнити формулювання пункту 12 Правил, передбачивши, що позасудова діяльність не може перешкоджати дотриманню суддею Правил професійної етики, тим самим охоплюючи також діяльність, яка може перешкоджати їх незалежності або неупередженості, а також виконанню додаткових обов'язків судді, встановлених законом; [параграф 63];
  2. у пункті 15 уточнити, що якщо судді беруть участь у процесах реформування законодавства, і не лише щодо здійснення конституційного судочинства, вони повинні робити це з надзвичайною обачністю, не висловлювати думок, які створюють враження про передбачувану конституційність законодавчого акта, ухваленого в результаті реформи, з урахуванням не лише впливу на їхню власну незалежність або неупередженість, але й на незалежність і авторитет Суду, зокрема через повноваження Конституційного Суду переглядати та оцінювати конституційність законодавчих актів; [параграф 69]
- Е. Вказати, що окремі думки повинні зберігати таємницю судових обговорень та поважати колегіальність і ввічливість, щоби не підривати інституційну єдність; [параграф 72]
- Ф. Уточнити пункт 17, забезпечивши відсутність будь-яких обмежень свободи вираження поглядів колишніх суддів Конституційного Суду, за винятком конфіденційної інформації, отриманої під час виконання ними своїх обов'язків; [параграф 92]
- Г. Передбачити в Правилах або в окремому коментарі чи документі з рекомендаціями щодо їх виконання створення конфіденційного, незобов'язального консультативного органу з питань етики, відмінного від

органу, що виконує дисциплінарні функції, який надаватиме суддям надійні рекомендації з питань етики; [параграф 100]

Н. Розглянути можливість включення до Правил новітніх міжнародних рекомендацій та передової практики щодо застосування суддями штучного інтелекту (ШІ). [параграф 106]

Ці та деякі інші рекомендації включено до тексту цього висновку та виділено жирним шрифтом.

У межах свого мандату з надання допомоги державам-учасницям ОБСЄ у виконанні їхніх зобов'язань у сфері людського виміру ОБСЄ, БДПЧ за запитом аналізує проекти законодавчих актів і чинні закони з метою оцінити відповідність цих актів міжнародним стандартам у сфері прав людини та зобов'язанням ОБСЄ і надає конкретні рекомендації щодо їх удосконалення.

ЗМІСТ

I. ВСТУП.....	8
II ОБСЯГ АНАЛІЗУ.....	8
III. ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ І РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	9
1. Застосовні міжнародні стандарти у галузі прав людини та зобов'язання ОБСЄ у сфері людського виміру.....	9
2. Історія питання.....	13
3. Загальні коментарі.....	15
4. Загальні принципи.....	17
4.1. Рівність та недискримінація.....	17
4.2. Особисті стосунки.....	18
4.3. Відвід.....	21
4.4. Свобода вираження поглядів.....	22
4.5. Соціальні мережі.....	27
4.6. Позасудова діяльність.....	28
4.7. Поведінка під час судового провадження.....	31
4.8. Окремі думки.....	32
4.9. Зловживання службовим становищем.....	33
4.10. Внутрішня поведінка.....	34
4.11. Дисциплінарна відповідальність.....	35
4.12. Питання доброчесності, пов'язані з гендерною рівністю та різноманітністю.....	36
4.13. Інші аспекти.....	38
5. Поведінка суддів після припинення повноважень.....	39
6. Консультативний орган з питань етики.....	41
7. Інші питання, актуальні для Правил.....	43
7.1. Подарунки та гостинність.....	43
7.2. Права та свободи суддів.....	43
7.3. Застосування штучного інтелекту й інших цифрових технологій.....	44
7.4. Ефективне застосування правил професійної етики.....	45

ДОДАТОК: Правила професійної етики судді Конституційного Суду України

I. ВСТУП

---

1. 1 серпня 2025 року Конституційний Суд України звернувся до Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (далі – БДПЛ) із запитом про здійснення правової експертизи Правил професійної етики судді Конституційного Суду України (далі – Правила).
2. 19 серпня 2025 року БДПЛ відповіло на цей запит, підтвердивши готовність Бюро підготувати юридичний аналіз Правил щодо їх відповідності застосовним міжнародним стандартам і рекомендаціям у галузі прав людини, а також зобов'язанням ОБСЄ у сфері людського виміру. Цей Висновок слід розглядати разом з іншими аналітичними документами, що стосуються реформування Регламенту Конституційного Суду України, зокрема щодо питання відводів і самовідводів суддів, а також матеріалами правової експертизи щодо судової доброчесності в Україні.¹
3. Цей Висновок підготовлено у відповідь на вищезазначений запит. БДПЛ здійснило правову оцінку в межах свого мандату з надання допомоги державам-учасницям ОБСЄ у виконанні їхніх зобов'язань у рамках ОБСЄ.²

II. ОБСЯГ АНАЛІЗУ

---

4. Аналіз, здійснений для цього Висновку, охоплює лише Правила, подані на розгляд. Зважаючи на такі обмеження, цей Висновок не містить повного й усебічного огляду всієї правової та інституційної бази, що регулює діяльність Конституційного Суду України та судову доброчесність в Україні.
5. У Висновку порушено ключові питання та вказано на проблемні області. Задля стислості, основну увагу приділено тим положенням, які потребують змін або вдосконалення, радше ніж позитивним аспектам Правил. Подальший правовий аналіз базується на міжнародних і регіональних стандартах, нормах та рекомендаціях у галузі прав людини та верховенства права, а також на відповідних зобов'язаннях ОБСЄ у сфері людського виміру. У Висновку також висвітлено дотичні правові рішення та практику інших держав-учасниць ОБСЄ у цій сфері. Посилаючись на національне законодавство, БДПЛ не пропагує жодної конкретної моделі якоїсь країни; воно радше прагне надати чітку інформацію про застосовні міжнародні стандарти, ілюструючи при цьому, як вони реалізуються на практиці у певних національних законах. До прикладу будь-якої країни завжди слід підходити з обережністю, оскільки він не обов'язково може бути відтворений

---

1 Усі матеріали правової експертизи з питань судової реформи в Україні доступні або будуть доступні за посиланням: <Legal reviews | LEGISLATIONLINE>.

2 БДПЛ провело цю оцінку відповідно до свого мандату з надання допомоги державам-учасницям ОБСЄ у виконанні їхніх зобов'язань у рамках ОБСЄ. Примітка: Див. зокрема Рішення № 7/08 ОБСЄ «Про подальше зміцнення верховенства права в регіоні ОБСЄ» (2008), пункт 4, в якому Рада міністрів «заохочує держави-учасниці, за допомогою, в разі необхідності, відповідних виконавчих структур ОБСЄ відповідно до їхніх повноважень та в межах наявних ресурсів, продовжувати й активізувати свої зусилля з обміну інформацією та передовим досвідом, а також зміцнювати верховенство права [щодо питання] незалежності судової влади, ефективного відправлення правосуддя, права на справедливий судовий розгляд, доступу до суду, підзвітності державних інститутів і посадових осіб, поваги до верховенства права в державному управлінні, права на правову допомогу та поваги до прав людини затриманих осіб [...]».

- в іншій країні й має розглядатися у світлі ширшої національної інституційної та правової системи, а також контексту та політичної культури відповідної країни.
6. Крім того, відповідно до *Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок*³ (далі – КЛДЖ) та *Плану дій ОБСЄ 2004 року зі сприяння гендерній рівності*⁴ і зобов'язань інтегрувати гендерну проблематику в діяльність, програми та проекти ОБСЄ, у Висновку, де доречно, враховано гендерні аспекти та міркування різноманітності.
  7. Висновок підготовлено на основі неофіційного англійського перекладу Правил, замовленого ОБСЄ/БДПЧ, що міститься у Додатку до цього документу. Тому можливі неточності, пов'язані з перекладом. У разі перекладу цього Висновку на іншу мову, перевагу має англійська версія.
  8. З огляду на вищевикладене, БДПЧ хотіло би підкреслити, що цей Висновок жодним чином не утримує БДПЧ від будь-яких додаткових письмових або усних рекомендацій чи коментарів з відповідних питань в Україні, що їх Бюро може зробити в майбутньому.

III. ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. ЗАСТОСОВНІ МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ОБСЄ У СФЕРІ ЛЮДСЬКОГО ВИМІРУ

9. Ключова роль конституційних судів або аналогічних інституцій,⁵ наділених повноваженнями конституційного судового контролю, у забезпеченні дотримання принципів верховенства права, демократії та прав людини в усіх державних інституціях окремо відзначена в *Рішенні ОБСЄ № 7/08 «Про подальше зміцнення верховенства права в регіоні ОБСЄ»* (2008).⁶ Визнаючи особливий характер і специфіку конституційного судочинства, необхідно пам'ятати, що ключові принципи стосовно незалежності та неупередженості судової влади мають бути дотримані також під час реформування законодавства, яке регулює діяльність конституційних судів. Незалежність судової влади є фундаментальним принципом і невід'ємним елементом будь-якої демократичної держави, заснованої на верховенстві права.⁷ Принцип незалежності судової влади також має вирішальне

3 Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (далі – КЛДЖ), ухвалена резолюцією Генеральної Асамблеї 34/180 від 18 грудня 1979 року. Україна здала на зберігання ратифікаційну грамоту цієї Конвенції 12 березня 1981 року.

4 Див. План дій ОБСЄ зі сприяння гендерній рівності, ухвалений Рішенням № 14/04, MC.DEC/14/04 (2004), п. 32.

5 Слід зазначити, що відповідно до Розділу XII Конституції України Конституційний Суд України розглядається окремо від судів, діяльність яких регламентовано Розділом VIII. Водночас він вважається судом у значенні статті 6 ЄКПЛ і статті 14 МПГП та інших міжнародних документів, тою мірою, якою особи можуть подавати конституційні скарги, якщо вважають, що законодавство України, застосоване в остаточному судовому рішенні у їхній справі, суперечить Конституції України, а результат розгляду справи в Конституційному Суді є вирішальним для визначення громадянських прав і обов'язків особи. Див. для порівняння, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, № 4907/18, 7 травня 2021 року, пп. 187-210.

6 Див., зокрема, Рішення Ради міністрів ОБСЄ № 7/08 «Про подальше зміцнення верховенства права в регіоні ОБСЄ», 8 грудня 2008 року, п. 4.

7 Див. Резолюцію про незалежність і неупередженість судової влади, присяжних і експертів, а також незалежність адвокатів, Організація Об'єднаних Націй, Рада з прав людини, A/HRC/29/L.11, 30 червня 2015 року. Як зазначено в Копенгагенському документі ОБСЄ 1990 року, пункт 2, «верховенство права означає не лише формальну законність, яка забезпечує регулярність і послідовність у досягненні та забезпеченні демократичного порядку, а й справедливість, засновану на визнанні та повному прийнятті найвищої цінності людської особистості та гарантовану інститутами, що забезпечують рамки для її найповнішого вираження».

значення для дотримання принципу поділу влади та виконання міжнародних стандартів у галузі прав людини.⁸ Зокрема, ця незалежність означає, що і судова влада як інституція, і окремі судді повинні мати можливість виконувати свої професійні обов'язки, не піддаючись внутрішньому чи зовнішньому тиску під час винесення судових рішень, не зазнаючи впливу і не побоюючись безпідставних дисциплінарних розслідувань та/або санкцій з боку виконавчої чи законодавчої гілок влади або інших зовнішніх джерел. Незалежність судової влади тісно пов'язана з її доброчесністю, яка є найважливішою передумовою ефективною, дієвою та неупередженою національною системою правосуддя.⁹ Незалежність і доброчесність судової влади необхідні для формування авторитету та громадської довіри до системи правосуддя в цілому, оскільки всі є рівними перед законом і розглядаються як такі, що отримують рівне ставлення, і ніхто не стоїть понад законом. Довіра громадськості до судів, особливо конституційних, та сприйняття громадськістю судів як незалежних від політичного впливу є засадничими в демократичному суспільстві, яке поважає верховенство права.

10. Повинна бути забезпечена незалежність конституційних судів, і, як остаточні гарантії тлумачення та дотримання конституції держави, конституційні суди повинні захищати поділ влади та демократію і запобігати надмірним обмеженням прав людини. Процес конституційного контролю є суттєвим для забезпечення відповідності дій влади, включаючи законодавство, положенням конституції. Він також має забезпечити, щоби конституції, після їх ухвалення, залишалися актуальними для повсякденного життя людей.
11. Визнаючи політичний характер і особливості конституційного судочинства, необхідно дотримуватися основних принципів незалежності та неупередженості судової влади, гарантованих статтею 14 *Міжнародного пакту про громадянські і політичні права*¹⁰ (далі – МПГПП). Інституційні відносини та механізми, необхідні для створення та підтримання незалежної судової влади, викладені у схвалених ООН *Основних принципах незалежності судової влади*,¹¹ та детальніше описані в *Бангалорських принципах поведінки суддів*, які встановлюють стандарти етичної поведінки суддів і призначені для надання суддям рекомендацій та створення для судової влади рамок регулювання суддівської поведінки.¹² У *Загальному коментарі №32 до статті 14 МПГПП* Комітет ООН з прав людини окремо зазначив, що держави повинні забезпечити «фактичну незалежність судової влади від політичного втручання з боку виконавчої та законодавчої влади» та «вживати конкретних заходів, що гарантують незалежність судової влади, захищають суддів від будь-якої форми політичного втручання у процес ухвалення ними рішень за допомогою конституційних гарантій або ухвалення законів, що встановлюють чіткі процедури та об'єктивні критерії для призначення, винагороди, терміну повноважень, просування по службі, призупинення та припинення повноважень

8 Див. Рішення Ради міністрів ОБСЄ № 12/05 «Забезпечення прав людини та верховенства права в системах кримінального правосуддя» від 6 грудня 2005 року.

9 Див., наприклад, Рада Європи, Консультативна рада європейських суддів (КРЕС), *Висновок № 21 (2018) щодо запобігання корупції серед суддів*, 9 листопада 2018 року.

10 Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея, резолюція 2200А (XXI), ухвалена 16 грудня 1966 року. Україна ратифікувала МПГПП у 1973 році.

11 Основні принципи незалежності судової влади, Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея, Резолюція 40/32, ухвалена 29 листопада 1985 року, та Резолюція 40/146, ухвалена 13 грудня 1985 року.

12 Бангалорські принципи судової етики ухвалені Групою зі зміцнення доброчесності судових органів – незалежної, автономної, некомерційної та добровільної організації, до складу якої входять голови судових органів або старші судді з різних країн, у редакції, затвердженій на круглому столі голів судів у Гаазі (25-26 листопада 2002 року), і схвалені Економічною і соціальною радою ООН у її Резолюції 2006/23 від 27 липня 2006 року. Див. також Заходи щодо ефективного впровадження Бангалорських принципів поведінки суддів (2010), підготовлені Групою зі зміцнення доброчесності судових органів.

членів суддівського корпусу, а також дисциплінарних санкцій, що до них застосовуються».¹³ Дотичною в цьому контексті є також стаття 11 (1) Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (далі – КООНПК),¹⁴ оскільки вона вимагає від держав-учасниць, з огляду на незалежність судової влади та її вирішальну роль у боротьбі з корупцією, вживати «заходів стосовно зміцнення чесності й непідкупності представників судової влади та запобігання будь-якій можливості для корупції серед них. Такі заходи можуть включати правила, що стосуються поведінки представників судової влади».

12. Як член Ради Європи (РЄ), Україна також зобов'язана дотримуватися *Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод* (ЄКПЛ),¹⁵ зокрема статті 6 Конвенції, яка передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи «незалежним і безстороннім судом, встановленим законом». Відповідно до практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), провадження в конституційному суді можуть підпадати під дію статті 6 (1) ЄКПЛ, якщо їх результат є вирішальним для визначення громадянських прав і обов'язків заявника, навіть якщо вони стосуються питань, що передаються на попереднє рішення або є наслідком конституційного оскарження щодо захисту конституційних прав і свобод, поданого проти судових рішень, або коли це стосується оскарження положень закону, що впливають на права особи, як зазначено в національній правовій системі.¹⁶ У своїй практиці ЄСПЛ також підкреслив, що «незалежність» є необхідною умовою неупередженості і характеризує не лише сукупність інституційних і операційних механізмів, які повинні забезпечувати захист від надмірного впливу та/або необмеженої свободи розсуду інших державних органів, але і «стан душі, який означає несприйнятливості судді до зовнішнього тиску як питання моральної доброчесності».¹⁷ Крім того, четвертий раунд оцінювання з боку Групи держав проти корупції (GRECO) Ради Європи присвячений запобіганню корупції, в тому числі серед суддів, і містить рекомендації з таких питань, як незалежність, конфлікт інтересів, кодекси поведінки та дисциплінарні процедури.¹⁸
13. Забезпечення незалежності, неупередженості та доброчесності судової влади на всіх її рівнях є надзвичайно важливим з огляду на статус України як кандидата на вступ до ЄС та відкриття «Кластера 1: Основи процесу вступу до ЄС» у відповідних переговорах. Головними розділами цього кластера є, серед іншого, функціонування демократичних інститутів, верховенство права та реформа державного управління.¹⁹ Стаття 47 Хартії основних прав ЄС гарантує право на ефективний засіб правового захисту та на справедливий судовий розгляд незалежним і безстороннім судом, заздалегідь утвореним законом.²⁰

13 Загальний коментар № 32 до статті 14 МПГПП: Право на рівність перед судами і трибуналами та на справедливий судовий розгляд, Організація Об'єднаних Націй, Комітет з прав людини, 23 серпня 2007 року, п. 19.

14 *Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції* (далі – КООНПК), ухвалена 31 жовтня 2003 року Резолюцією ГА ООН 58/4. Україна ратифікувала КООНПК 2 грудня 2009 року.

15 Конвенція про захист прав людини і основних свобод (далі – ЄКПЛ), Рада Європи, підписана 4 листопада 1950 року, набрала чинності 3 вересня 1953 року. Україна ратифікувала ЄКПЛ 17 липня 1997 року.

16 Див. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, № 4907/18, 7 травня 2021 року, пп. 188-191, та практика ЄСПЛ, на яку посилаються судді в цьому рішенні.

17 Див., наприклад, ЄСПЛ, *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], № 26374/18, 1 грудня 2020 року, пп. 220-221 та 234.

18 Див. РЄ, GRECO, Четвертий раунд оцінювання щодо запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів – Доповнення до Другого звіту-оцінки відповідності – Україна, GrecoRC4(2024)15, 20 лютого 2025 року.

19 Див. Європейська комісія, *Робочий документ Комісії – Звіт про Україну за 2025 рік*, SWD(2025) 759 final, 4 листопада 2025 року, с. 5 та с. 32-33, в якому згадується про затвердження нових правил професійної етики суддів Конституційного Суду України та зазначається, що їх необхідно ефективно застосовувати на практиці.

20 *Хартія основних прав Європейського Союзу* (ЄС), OJ C 326, 26 жовтня 2012 року.

14. Держави-учасниці ОБСЄ також зобов'язалися забезпечити «незалежність суддів і неупереджену діяльність судової служби» як один з елементів правосуддя, «які є необхідними для повного вираження притаманної людині гідності та рівних і невід'ємних прав усіх людей» (Копенгагенський документ 1990 року).²¹ У Московському документі 1991 року²² держави-учасниці також зобов'язалися «дотримуватися міжнародно визнаних норм, що стосуються незалежності суддів [...] та неупередженого функціонування судової служби» (пункт 19.1) і «забезпечити, щоб незалежність судової влади була гарантована і закріплена в конституції або законодавстві країни та дотримана на практиці» (пункт 19.2). Крім того, у своєму Рішенні № 7/08 «Про подальше зміцнення верховенства права в регіоні ОБСЄ» (2008) Рада міністрів ОБСЄ також закликала держави-учасниці ОБСЄ «виконувати свої зобов'язання за міжнародним правом і дотримуватися своїх зобов'язань перед ОБСЄ щодо верховенства права як на міжнародному, так і на національному рівнях, у тому числі в усіх аспектах діяльності своїх законодавчої, адміністративної та судової гілок влади», як ключового елемента зміцнення верховенства права в регіоні ОБСЄ.²³ Детальніші рекомендації також містяться у Варшавських рекомендаціях БДПЧ щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів²⁴ та Київських рекомендаціях БДПЧ щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та в Центральній Азії.²⁵
15. Важливими в контексті цього Висновку є інші міжнародні та регіональні документи м'якого права, що містять додаткові рекомендації та настанови, зокрема:
- Бангалорські принципи поведінки суддів (2006), укладені Групою зі зміцнення доброчесності судових органів, та коментарі до них,²⁶ а також Заходи щодо ефективного впровадження Бангалорських принципів (2010)²⁷ та Документ щодо гендерних аспектів доброчесності суддів (2019),²⁸
  - Посібник з імплементації Конвенції ООН проти корупції та Рамка оцінювання для статті 11 КООНПК;²⁹
  - Висновки Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) Ради Європи, зокрема Висновок № 2 (2002) щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки

21 Документ ОБСЄ Копенгагенської зустрічі Конференції з людського виміру НБСЄ, Копенгаген, 5 червня – 29 липня 1990 року, пп. 5 та 5.12.

22 Документ ОБСЄ Московської зустрічі Конференції з людського виміру НБСЄ, Москва, 10 вересня – 4 жовтня 1991 року.

23 Рішення Ради міністрів ОБСЄ № 7/08 «Про подальше зміцнення верховенства права в регіоні ОБСЄ», Гельсінкі, 4-5 грудня 2008 року.

24 Варшавські рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів, БДПЧ, 2023 року.

25 БДПЧ, Київські рекомендації щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та в Центральній Азії 2010 року.

26 Бангалорські принципи поведінки суддів, ухвалені Групою зі зміцнення доброчесності судових органів – незалежної, автономної, некомерційної та добровільної організації, до складу якої входять голови судових органів або старші судді з різних країн, у редакції, затвердженій на круглому столі голів судів у Гаазі (25-26 листопада 2002 року), і схвалені Економічною і соціальною радою ООН у її резолюції 2006/23 від 27 липня 2006 року. Див. також Коментар до Бангалорських принципів поведінки суддів (вересень 2007 року) та Заходи щодо ефективного впровадження Бангалорських принципів поведінки суддів (2010 року), підготовлені Групою зі зміцнення доброчесності судових органів для сприяння практичному впровадженню Бангалорських принципів.

27 Заходи щодо ефективного впровадження Бангалорських принципів поведінки суддів (2010), підготовлені Групою зі зміцнення доброчесності судових органів для сприяння практичному впровадженню Бангалорських принципів.

28 Paper on Gender-related Judicial Integrity Issues [Гендерні аспекти доброчесності суддів] (2019), підготовлений Групою зі зміцнення доброчесності судових органів.

29 УНЗ ООН, UNCAC Implementation Guide and Evaluative Framework for Article 11 [Посібник з імплементації Конвенції ООН проти корупції та Рамка оцінювання для статті 11] (2015).

та безсторонності, та Висновок № 21 (2018) про запобігання корупції серед суддів;³⁰

- юридичні висновки й Оновлена збірка висновків, звітів і досліджень з питань конституційного правосуддя Європейської комісії за демократію через право Ради Європи (Венеційська комісія).³¹

16. При тому, що вищезазначені документи стосуються суддівської доброчесності та етики суддів загалом, багато етичних норм, застосовних до судової системи, також є актуальними для суддів Конституційного Суду. Водночас, оскільки конституційні суди зазвичай не входять до складу загальної судової системи, вони можуть не підпадати під дію тих самих етичних норм, що застосовуються до решти суддів. Це може слугувати обґрунтуванням для ухвалення окремих етичних правил з урахуванням особливостей конституційного судочинства. Ба більше, той факт, що Конституційний Суд, як правило, є найвищою судовою інстанцією з конституційних питань, які часто є чутливими з політичних або інших міркувань, а також те, що результати конституційних проваджень можуть мати значні конституційні та політичні наслідки, робить такі суди особливо вразливими до зовнішнього тиску. Ця підвищена вразливість може виправдовувати розробку специфічних, порівняно з іншими складовими судової системи, етичних правил та/або рекомендацій, адаптованих до особливої ролі Конституційного Суду та контексту країни. Менша кількість суддів Конституційного Суду порівняно з іншими судами також, як правило, вимагає спеціальних правил та/або критеріїв для потенційного відводу.
17. Ухвалення правил професійної етики є, в принципі, позитивним кроком для підтримки доброчесності, професіоналізму й етичної поведінки, проте для досягнення їхньої мети та забезпечення їхнього ефективного застосування на практиці також важливо, щоби такі правила були доведені до відома громадськості, а судді були з ними ознайомлені та пройшли відповідне навчання. Необхідно забезпечити ефективний механізм, формальний або неформальний, для надання консультацій і порад щодо доцільності запропонованих правил поведінки та надання детальних рекомендацій з питань етики.³² Важливо також передбачити ефективний механізм або процедуру для прийому та розслідування скарг про порушення етичних норм.³³

2. ІСТОРІЯ ПИТАННЯ

18. Правила професійної етики слугують для надання суддям певного скеровування щодо поведінки, яка відповідає їхньому статусу. Етична поведінка, своєю чергою, зміцнює довіру громадськості до суддівського корпусу та сприяє повазі до судової влади. Тож, суддівська етика є важливою складовою середовища, сприятливого для утвердження верховенства права. Під цим поглядом, похвально, що Конституційний Суд України взяв на себе ініціативу ухвалити власні правила професійної етики, що свідчить про готовність цієї інституції зміцнювати

30 Доступно за посиланням: <Висновки КРЕС та Велика хартія суддів – Консультативна рада європейських суддів>.

31 Див. *Юридичні висновки щодо конституційного правосуддя*, Венеційська комісія, а також (Оновлену) *Збірку висновків, звітів та досліджень Венеційської комісії щодо конституційного правосуддя*, Венеційська комісія, CDL-PI(2022)050.

32 *Заходи щодо ефективного впровадження Бангалорських принципів поведінки суддів* (2010), підготовлені Групою зі зміцнення доброчесності судових органів для сприяння практичному впровадженню Бангалорських принципів, п. 2.1.

33 *Заходи щодо ефективного впровадження Бангалорських принципів поведінки суддів* (2010), підготовлені Групою зі зміцнення доброчесності судових органів для сприяння практичному впровадженню Бангалорських принципів, п. 2.2.

добросесність, професіоналізм та етичну поведінку своїх суддів. Цей крок може стимулювати подальшу інституціоналізацію стандартів поведінки, підвищення обізнаності про етичні принципи серед суддів Конституційного Суду та в їхньому соціальному середовищі, а також сприяти належному суддівському поведінню. Широке інформування громадськості про існування й сутність цих правил може також сприяти кращому розумінню етичних правил, застосованих до суддів Конституційного Суду, що в кінцевому підсумку допоможе підвищити довіру громадськості до цієї інституції.

19. Необхідність встановлення окремих правил професійної етики для суддів Конституційного Суду слід оцінювати з урахуванням правової бази та конституційного контексту країни. У країнах, де немає Конституційного суду, на суддів вищих судів можуть поширюватися ті самі етичні принципи, що й на всіх інших членів суддівського корпусу. Наприклад, у Швеції принципи належної поведінки суддів, розроблені у 2011 році й оновлені у 2023 році, поширюються на всіх суддів.³⁴ На відміну від цього, Верховний суд Сполучених Штатів Америки у 2023 році ухвалив власний звіт етичних правил.³⁵
20. Обґрунтування щодо ухвалення окремих етичних правил для суддів Конституційного суду видається, принаймні формально, переконливішим у тих випадках, коли Конституційний суд не є частиною судової гілки влади. Наприклад, у Конституції Польщі положення про Конституційний трибунал містяться в одному розділі разом із положеннями про загальні суди (VIII. Суди та трибунали). Конституція проголошує, що суди та трибунали складають окрему гілку влади, незалежну від інших гілок.³⁶ На відміну від цього, Конституція Болгарії встановлює статус Конституційного суду поза судовою гілкою влади.³⁷ Схожа ситуація спостерігається в Україні, де Конституційний Суд також має особливий статус, окремий від решти судів.³⁸ З огляду на особливий статус Конституційного Суду України як інституції, окремої від системи загальних судів, ухвалення окремих правил професійної етики, відмінних від тих, що застосовуються до судової влади в цілому, є виправданим, хоча, як зазначалося вище, багато етичних правил, що застосовуються до судової влади в цілому, також були б актуальними для суддів Конституційного Суду.
21. Подальші коментарі надаються в конструктивному дусі з метою посилення чіткості, узгодженості, практичного впливу та ефективного впровадження Правил професійної етики. Деякі з наведених нижче рекомендацій також можуть бути корисними для розробки інших документів, що докладніше розкривають етичні правила та містять детальні практичні приклади (див. параграф 23 *нижче*).

34 Good Judgeship [Належне суддівство] 2023, доступно за посиланням: <https://www.domstol.se/globalassets/filer/domstol/domstolsakademien/god_domarsed_2023_webb.pdf>.

35 Supreme Court of the United States, Statement of the Court regarding the Code of Conduct, [Верховний суд Сполучених Штатів, Заява суду щодо Кодексу поведінки], листопад 2023 року, доступна за посиланням: <https://www.supremecourt.gov/about/Code-of-Conduct-for-Justices_November_13_2023.pdf>.

36 Конституція Республіки Польща, стаття 173, доступна за посиланням: <<https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>>.

37 Див. Конституцію Республіки Болгарія, розділ восьмий, доступну за посиланням: <<https://www.parliament.bg/en/const>>.

38 Див. Конституцію України, розділ XII, присвячений Конституційному Суду України, та розділ VIII, присвячений іншим судам, доступні за посиланням: <<https://www.president.gov.ua/documents/constitution>>.

3. ЗАГАЛЬНІ КОМЕНТАРІ

22. Як зазначалося, існує низка документів, що регулюють поведінку та обов'язки суддів Конституційного Суду України, і Правила професійної етики необхідно розглядати у поєднанні з іншими нормативно-правовими актами, в першу чергу із Законом України «Про Конституційний Суд України».³⁹ Вкрай важливо усвідомити багатогранність функцій, що їх виконують правила суддівської етики, зокрема сприяння інформаційній підзвітності шляхом забезпечення прозорості для громадськості як щодо ролі судді Конституційного Суду, так і щодо стандартів, яких дотримується Суд як інституція, що допомагає зміцненню довіри. Інші функції включають інституціоналізацію стандартів поведінки та надання чітких вказівок суддям щодо того, як вони повинні поводитися у своїй публічній ролі та у приватному житті.
23. Оскільки існують ці численні документи, що регулюють поведінку та обов'язки суддів, Правила, аналізовані в цьому документі, є доволі стислими; хоча вони і містять певні деталі, але посилаються на багато загальних принципів. Деякі з цих принципів сформульовані абстрактно, без чіткого визначення або пояснення їх застосування. При тому, що судді дійсно повинні використовувати свій розсуд у застосуванні певних загальноприйнятих принципів до різноманітних обставин у своєму особистому та професійному житті, **було б корисно, якби цілі кожного принципу чи положення, або навіть Правил в цілому, були чіткіше сформульовані або детальніше роз'яснені, чи то в самих Правилах, чи то в окремому(их) документі(ях) з настановами щодо їх застосування.** Це дозволило б судді зрозуміти, чого прагне досягти кожне положення. Для досягнення єдиного розуміння та тлумачення кожного правила, **важливо також, щоби Правила було доповнено письмовими рекомендаціями або посібником з практичного застосування етичних правил, що містять більш розгорнуті та детальні практичні приклади⁴⁰ – на додаток до можливості звертатися за (конфіденційними) консультаційними послугами та професійним навчанням з підвищення обізнаності⁴¹ (див. також підрозділи 6 та 7.4 нижче).**
24. Також надзвичайно важливо, щоби положення Правил підкріплювалися чіткими та об'єктивними критеріями, які б слугували орієнтиром для їх застосування. Важливо, щоби судді не несли відповідальності за фактори, які не залежать від них, а Правила були сформульовані так, аби вони зосереджувалися на поведінці окремого судді та підкреслювали індивідуальну відповідальність. Наприклад, суддя не може нести відповідальність за рівень довіри громадськості до суду, оскільки існують фактори, що не залежать від окремого судді і навіть від самої інституції, і оскільки це занадто широке і нечітке поняття, щоби служити критерієм. Натомість довіру громадськості можна ще більше зміцнити, дозволяючи суддям брати участь в освітніх заходах, що інформують громадськість про роль, цінності та діяльність Суду. Аналізовані Правила містять відповідні положення, які однак можна додатково посилити, як зазначено нижче.

39 Див. <Законодавчі акти | Конституційний Суд України>..

40 *Paper on Gender-related Judicial Integrity Issues* [Гендерні аспекти доброчесності суддів] (2019), підготовлений Групою зі зміцнення доброчесності судових органів, с. 36.

41 Див., наприклад, УНЗ ООН, *UNCAC Implementation Guide and Evaluative Framework for Article 11* [Посібник з імплементації Конвенції ООН проти корупції та Рамка оцінювання для статті 11] (2015), с. 16-18. Див. також КРЕС, *Висновок № 21 (2018) про запобігання корупції серед суддів*, 9 листопада 2018 року, пп. 32-33.

25. Преамбула – корисний інструмент для визначення мети Правил щодо встановлення принципів, яких повинні дотримуватися судді для захисту незалежності та неупередженості судової влади, а також для виконання міжнародних зобов'язань щодо захисту права на справедливий судовий розгляд, запобігання та протидії корупції, утвердження верховенства права. Водночас, у Преамбулі можна було би більш розгорнуто та чітко окреслити зв'язок, наприклад, між суддівською доброчесністю й етикою, з одного боку, та незалежністю судової влади, неупередженістю та правом на справедливий судовий розгляд, з іншого.⁴² Крім того, корисно було би згадати у Преамбулі повноваження Конституційного Суду ухвалювати ці Правила професійної етики.
26. Слід зазначити, що, як підкреслювало БДПЧ у кількох висновках, з огляду на характер і мету правил професійної етики (тобто забезпечення загальних принципів і правил, рекомендацій або стандартів належної поведінки, ухвалених судовою владою для регулювання дій суддів і надання їм можливості оцінювати конкретні питання з метою збереження суддівської незалежності та доброчесності⁴³), вони часто сформульовані в загальних термінах, що не завжди відповідає вимозі передбачуваності. Отже, їх не слід прирівнювати до законодавчих актів, і вони повинні чітко відрізнятися від дисциплінарних правил, порушення яких може призвести до дисциплінарних санкцій, що можуть вплинути на статус судді.⁴⁴ У цьому зв'язку КРЕС окремо наголосив, що *«етичні стандарти слід чітко відрізняти від неправомірної поведінки, яка виправдовує дисциплінарні санкції. Оскільки мета етичного кодексу відрізняється від мети, що досягається за допомогою дисциплінарної процедури, етичний кодекс не повинен використовуватися як інструмент дисциплінарного впливу на суддів. Там, де етичні стандарти та професійні правила поведінки збігаються щодо позасудової поведінки, яка може підірвати довіру громадськості до судової влади, пороговий критерій допомагає розмежувати поведінку, яка є неетичною, та поведінку, яка*

42 Див., наприклад, Рада Європи, Консультативна рада європейських суддів (КРЕС), *Висновок № 21 (2018) про запобігання корупції серед суддів*, 9 листопада 2018 року, п. 2, в якому зазначено: «Суддівська доброчесність – найважливіша передумова ефективних, дієвих та неупереджених національних систем правосуддя. Вона тісно пов'язана з концепцією незалежності суддів: остання забезпечує доброчесність, а доброчесність посилює незалежність. Питання суддівської доброчесності в наш час стає все більш актуальним з огляду на численні напади на судові органи». Див. також, наприклад, ЄСПЛ, *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], № 26374/18, 1 грудня 2020 року, п. 234, де зазначено: «Незалежність» у цьому контексті означає необхідну особисту та інституційну незалежність, яка є необхідною для неупередженого ухвалення рішень, і, отже, є передумовою неупередженості. Вона характеризує як (i) стан душі, що означає несприйнятливості судді до зовнішнього тиску як питання моральної цілісності, так і (ii) набір інституційних та операційних механізмів – що включають як процедуру призначення суддів у спосіб, який забезпечує їхню незалежність, так і критерії відбору на основі заслуг – які повинні забезпечувати захист від надмірного впливу та/або необмеженої свободи розсуду інших органів державної влади».

43 Наприклад, у коментарі до Словенського кодексу суддівської етики зазначено, що «метою викладення етичних принципів у формі кодексу є посилення усвідомлення суддями своєї належності до професії, а також надання суддям рекомендацій, які допоможуть їм вирішувати етичні дилеми, що виникають у їхньому професійному та приватному житті»: Кодекс суддівської етики, Коментар, схвалений Комісією з етики та доброчесності (Любляна, квітень 2016 року, оновлений у 2017 році).

44 Див., наприклад, БДПЧ, *Висновок щодо Закону про зовнішню оцінку суддів та кандидатів на посаду судді Верховного суду Республіки Молдова*, 1 липня 2024 року, п. 47; БДПЧ, Рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавські рекомендації 2023 року), п. 25; та БДПЧ-Венеційська комісія, *Joint Opinion on the Draft Amendments to the Legal Framework on the Disciplinary Responsibility of Judges in the Kyrgyz Republic* [Спільний висновок щодо проєкту змін до правової бази про дисциплінарну відповідальність суддів у Киргизькій Республіці] (2014), пп. 25-26. Див. також КРЕС, *Висновок № 27 (2024) про дисциплінарну відповідальність суддів*, п. 30, в якому зазначено, що *«етичні стандарти слід чітко відрізняти від неправомірної поведінки, яка виправдовує дисциплінарні санкції. Оскільки мета етичного кодексу відрізняється від мети, що досягається за допомогою дисциплінарної процедури, етичний кодекс не повинен використовуватися як інструмент дисциплінарного впливу на суддів. Там, де етичні стандарти та професійні правила поведінки збігаються щодо позасудової поведінки, яка може підірвати довіру громадськості до судової влади, пороговий критерій допомагає розмежувати поведінку, яка є неетичною, та поведінку, яка повинна підлягати дисциплінарній відповідальності»*; та Рекомендація 14, яка передбачає: *«Етичні стандарти повинні чітко відрізнятися від неправомірної поведінки, що є підставою для дисциплінарних санкцій»*; та КРЕС, *Висновок №3 щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності* (2002), пп. 44 та 46-47. Див. також Група зі зміцнення доброчесності судових органів, *Заходи щодо ефективного впровадження Бангалорських принципів поведінки суддів* (2010), п. 15; та Венеційська комісія, *Висновок Венеційської комісії щодо проєкту Кодексу суддівської етики Республіки Таджикистан*, CDL-AD(2013)035, п. 31.

повинна підлягати дисциплінарній відповідальності». У Варшавських рекомендаціях БДПЧ 2023 року додатково підкреслюється, що «*попри взаємозв'язок між ними, правила етики не мають використовуватися як підстава для дисциплінарного провадження, а органи, які здійснюють нагляд за порушеннями етичних норм, мають бути відокремлені від органів, уповноважених розглядати дисциплінарну справу*».⁴⁵

27. Нарешті, слід підкреслити, що, як живий інструмент, кодекс поведінки або етики має періодично переглядатися і, за необхідності, оновлюватися для вирішення нових завдань.⁴⁶ При цьому, бажано проводити консультації, окрім суддів Конституційного Суду, також з іншими зацікавленими сторонами, як-от користувачі судів, асоціації суддів і адвокатів, представники громадянського суспільства та наукової спільноти, оскільки це може сприяти внесенню до кодексу змістовних і чітких керівних принципів, адаптованих до особливостей правової системи, в якій працює судова влада.⁴⁷

4. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

4.1. Рівність і недискримінація

28. Загальні принципи (пункт 1, підпункт 3) Правил забороняють суддям дискримінацію за ознакою «раси»⁴⁸ та іншими ознаками. Це положення, очевидно, стосується обов'язку рівного ставлення до всіх перед Конституційним Судом.⁴⁹ Однак Правила є дещо менш чіткими щодо обов'язку суддів ставитися до всіх сторін однаково і без дискримінації, навіть у поєднанні з пунктом 6, де йдеться про обов'язок виявляти ввічливість до сторін та учасників конституційних проваджень. **Рекомендовано чіткіше роз'яснити обов'язок рівного ставлення до всіх сторін та учасників конституційних проваджень.**
29. Крім того, бажано додати до етичних принципів, перелічених у пункті 1, підпункті 1, такі принципи як «рівність» і «старанність». Рівність є особливо важливою цінністю, яку слід включити з огляду на функцію Конституційного Суду щодо захисту прав і свобод людини. При тому, що в останніх двох підпунктах цього пункту йдеться про гідність і недискримінацію, між цими трьома поняттями

45 БДПЧ, Рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавські рекомендації) 2023 року, п. 25.

46 *Paper on Gender-related Judicial Integrity Issues* [Гендерні аспекти доброчесності суддів] (2019), підготовлений Групою зі зміцнення доброчесності судових органів, с. 36.

47 УНЗ ООН, *UNCAC Implementation Guide and Evaluative Framework for Article 11* [Посібник з імплементації Конвенції ООН проти корупції та Рамка оцінювання для статті 11] (2015), п. 26.

48 Використання терміну «раса» в цьому Висновку не означає, що БДПЧ підтримує будь-яку теорію, засновану на існуванні різних «рас». Автори визнають, що термін «раса» є суто соціальним конструктом, який не має під собою наукового підґрунтя, тому для цілей цього Висновку термін «раса» або «расовий» може використовуватися у посиланнях на міжнародні документи, де зустрічається цей термін, щоби забезпечити охоплення всіх дискримінаційних дій, заснованих на (уявній або фактичній) передбачуваній «расі», походженні, етнічній належності, кольорі шкіри або національності особи – при цьому, як правило, перевага віддаватиметься використанню альтернативних термінів, як-от «національне або етнічне походження» (див., наприклад, БДПЧ, Практичний посібник БДПЧ із законодавства у сфері боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті 2022 року, виноска 14). Див. також виноску під першим абзацом Загальнополітичної рекомендації № 7 Комісії Ради Європи з питань нетерпимості та расизму (ЕКРН) «Національне законодавство щодо боротьби з расизмом та расовою дискримінацією», ухваленої 13 грудня 2002 року, де зазначено, що «*оскільки всі люди належать до одного біологічного виду, ЄКРН відкидає теорії, засновані на існуванні різних «рас». Проте в цій Рекомендації ЄКРН використовує цей термін з метою, щоб особи, яких зазвичай помилково сприймають як належних до «іншої раси», не залишалися поза межами передбаченого законодавством захисту*». За винятком випадків, коли це є частиною цитати з правового інструменту або судової практики, слово «раса» або «расовий» в цьому Висновку вживається в лапках, щоб наголосити на неприйнятті теорій, які ґрунтуються на нібито існуванні різних «рас».

49 Організація Об'єднаних Націй, Основні принципи незалежності судових органів, Резолюція Генеральної Асамблеї 40/32, ухвалена 29 листопада 1985 року, Принцип 5.

існують певні концептуальні відмінності, тому все ж рекомендовано додати «рівність» як основну цінність (див. також підрозділ 4.12, де детальніше розглянуто питання добросовісності, пов'язані з гендерною рівністю та різноманітністю).

4.2. Особисті стосунки

30. Частина I Правил, присвячена загальним принципам (пункт 1), має на меті регулювати поведінку суддів Конституційного Суду у професійній діяльності й особистому житті, їхні відносини та дії. У ній визнається, що судді повинні діяти відповідно до етичних принципів суддівської поведінки як в особистому, так і в публічному житті, що є позитивним твердженням, яке відображає міжнародні рекомендації.⁵⁰ Однак у нинішньому вигляді це абстрактне твердження про дотримання «загальноновизнаних етичних принципів поведінки судді» (визначених у пункті 1 як незалежність, безсторонність, чесність, непідкупність, компетентність і сумлінність), яке не пов'язане безпосередньо з етичними принципами, що далі детальніше викладені в Правилах. Було б доцільно переглянути це положення, зазначивши, що ці етичні принципи поведінки суддів є не (лише) такими, що вважаються «загальноновизнаними», а й такими, що прямо закріплені в цих Правилах. З огляду на встановлене зобов'язання суддів Конституційного Суду дотримуватися Правил (див. також пункт 31 *нижче*), відсутність чіткості щодо того, що на практиці означають «загальноновизнані етичні принципи поведінки судді», може бути проблематичною, якщо це не роз'яснено в іншому місці. Крім того, слід зазначити, що Правила поділяються на Частину I «Загальні принципи» та Частину II «Позасудова діяльність», хоча не цілком зрозуміло, якою мірою кожна з цих частин застосовується у приватному та публічному житті судді. **Доцільно зробити це положення більш практичним, уточнивши, що суддя дотримується принципів, закріплених у цих Правилах, як в особистому, так і в публічному житті.**
31. Загальні принципи (пункт 2 Правил) необхідно читати у поєднанні зі статтею 11 (2) Закону «Про Конституційний Суд України», яка покладає на суддю обов'язок дотримуватися, *«як у своїй діяльності, так і поза нею, ... встановлених Конституційним Судом стандартів професійної етики судді Конституційного Суду»*. Це визначає обов'язковий характер норм, викладених у цих Правилах, що відповідає міжнародній належній практиці.⁵¹ Позаяк зобов'язання дотримуватися Правил уже встановлене, функція пункту 2 полягає радше у визначенні параметрів, в межах яких має оцінюватися таке дотримання. У цьому пункті для визначення такого параметра використовуються слова *«відповідально та неухильно»*. У другому реченні додається, що поведінка судді має зміцнювати довіру суспільства до Суду та конституційного судочинства.
32. Однак параметри, встановлені в цьому пункті, є нечіткими, що може призвести до їхнього дискреційного застосування. Оскільки Правила є обов'язковими для суддів, **важливо, щоби стандарти, за якими оцінюється поведінка судді, включаючи їхні цілі та завдання, були чіткими та об'єктивними** – навіть якщо, як зазначено вище (у параграфі 26), з огляду на саму природу етичних правил, їх не слід прирівнювати до законодавчих актів і вони повинні чітко відрізнятися від дисциплінарних вимог, порушення яких може призвести до санкцій, що

50 *Коментар до Бангалорських принципів поведінки суддів* (вересень 2007 року), п. 103.

51 Дискусію з цього питання див. у: Глобальна мережа добросовісності суддів, *Посібник з розробки та впровадження кодексів поведінки суддів* (УНЗ ООН, 2019).

впливають на статус судді.⁵²

33. Для вирішення цього питання можна застосовувати різні підходи, що також відображено в практиці різних країн. Наприклад, стаття 2.1 Посібника з поведінки суддів Верховного суду Великої Британії, де йдеться про незалежність, передбачає, що: «судді дбають про те, щоб їхня поведінка, офіційна чи приватна, не підривала їхню інституційну чи індивідуальну незалежність або публічне сприйняття незалежності».⁵³ У Посібнику Верховного суду Великої Британії також є положення про довіру громадськості до «неупередженості окремих суддів та суду», а обов'язок полягає в тому, щоб «прагнути забезпечити», а не «забезпечувати» (див. статтю 3.1 Посібника). Аналогічно, у Преамбулі Кодексу етичної поведінки суддів Федерального адміністративного суду Швейцарії використано формулювання «прагнути до розбудови та підтримання довіри до судової системи». Стаття 1.1 Кодексу етичної поведінки суддів Федерального конституційного суду Німеччини містить вимогу до суддів «поводитися так, щоби не підривати довіру до їхньої незалежності, неупередженості, нейтральності та доброчесності». Аналогічно, у статті 3 (2) Кодексу суддівської етики Міжнародного кримінального суду зазначено, що «судді не повинні брати участь у будь-якій діяльності, яка може [...] вплинути на довіру до їхньої незалежності».⁵⁴
34. Тому варто розглянути доцільність використання чіткіших та/або об'єктивніших параметрів, наприклад, вимоги, щоби поведінка судді була бездоганною з погляду розсудливого спостерігача.⁵⁵ Поняття «розсудливий спостерігач» використовується для визначення того, як пересічна, об'єктивна людина сприйматиме або реагуватиме на конкретні прояви поведінки судді, і чи вважатиме вона таку поведінку судді неналежною, некоректною, неетичною. Це значно відрізняється від будь-якого посилення на довіру громадськості до суду та конституційного судочинства в цілому в очах широкої громадськості. Таке розрізнення є важливим, не в останню чергу через непевність у визначенні думки громадськості. «Розсудливий спостерігач» створює більш об'єктивний стандарт для оцінювання поведінки, ніж «довіра громадськості». У пункті 106 Коментаря до Бангалорських принципів також запропоновано «альтернативний тест», який полягає у з'ясуванні, чи відбивається певний вчинок на головних елементах здатності судді виконувати довірену йому роботу (об'єктивність, незалежність і повага до суспільства), а також на сприйнятті суспільством професійної відповідності судді. Інший підхід полягає у відмові від вимоги, що поведінка судді повинна зміцнювати довіру громадськості, оскільки довіра громадськості значною мірою не залежить від судді і не може бути об'єктивно виміряна.
35. Тому рекомендовано переформулювати пункт 2 Правил, щоби, з одного боку, забезпечити оцінювання поведінки судді на основі того, як пересічна, об'єктивна особа сприйматиме або реагуватиме на конкретні прояви поведінки судді і чи вважатиме вона її неналежною, некоректною та/або неетичною, а з іншого боку, підкреслити, що судді повинні прагнути зміцнювати довіру громадськості до Конституційного Суду.

52 Див., наприклад, БДПЧ, [Висновок щодо Закону про зовнішню оцінку суддів та кандидатів на посаду судді Верховного суду Республіки Молдова](#), 1 липня 2024 року, п. 47.

53 Верховний суд Великої Британії, [Guide to Judicial Conduct](#) [Посібник з поведінки суддів], 2019 року.

54 Міжнародний кримінальний суд, [Code of Judicial Ethics](#) [Кодекс суддівської етики], CC-BD/02-01-05.

55 [Бангалорський принцип 3.1.](#)

36. Загальні принципи (пункт 3 Правил) рекомендують суддям утримуватися від неформальних відносин з представниками органів публічної влади, якщо такі відносини прямо чи опосередковано впливають на незалежність або неупередженість судді чи Суду. Це правило стосується незалежності суддів від інших гілок влади, що є ключовим елементом незалежності судової системи. Наголос на неформальних відносинах є зрозумілим, оскільки вони можуть зумовлювати сумнівні ситуації. Цей пункт Правил слід розглядати у поєднанні зі статтею 11 (3) Закону «Про Конституційний Суд України», яка встановлює, що суддя *«не може належати до політичних партій чи професійних спілок, публічно виявляти прихильність до них, брати участь у будь-якій політичній діяльності»*. Примітно, що порушення цієї статті є підставою для звільнення судді відповідно до статті 21 Закону «Про Конституційний Суд України». Пункт 3 Правил торкається «неформальних відносин» і має ширше застосування, ніж стаття 11 (3) Закону «Про Конституційний Суд України», де йдеться про більш формальну «належність», членство чи обіймання політичної посади. Він також є ширшим за змістом, ніж стаття 11 (3) Закону «Про Конституційний Суд України», оскільки охоплює «представників органів публічної влади» в цілому.
37. Однак фраза *«неформальні відносини з представниками органів публічної влади»* є нечіткою і не завжди може допомогти у регулюванні поведінки судді, потенційно поширюючись на будь-які форми соціальних взаємодій – такі критерії часто неможливо оцінити або відстежити. **Тому доцільно звузити тип неформальних відносин або зазначити, які саме відносини можуть бути недоречними і впливати на незалежність або неупередженість судді або створювати таке враження.** Водночас, застосування цього пункту звужується через використання слова «впливають», оскільки за такого формулювання він передбачає, що суддя повинен утримуватися від подібних відносин лише в тих випадках, коли вони фактично впливають на його незалежність або неупередженість. **Варто перефразувати це речення включивши до нього, у відповідному місці, такі слова: «впливають або можуть впливати», або «можуть сприйматися як такі, що впливають», оскільки враження про неупередженість також є вкрай важливим.**⁵⁶
38. Крім того, бажано, щоби суддя також утримувався від таких відносин, якщо вони викликають *«розумні сумніви щодо незалежності та неупередженості судді»*, а не лише щодо «об'єктивності» судді. При тому, що ці терміни часто вживаються як синоніми, вони позначають різні поняття. Об'єктивність стосується способу ухвалення рішень на основі фактів, доказів та чітких правил. Неупередженість, чи безсторонність – це відсутність упередження або обмежених поглядів щодо цих фактів, доказів та правил. Бангалорські принципи підкреслюють важливість збереження довіри громадськості до неупередженості суддів та судових органів (Принцип 2.2). Формулювання останнього речення пункту 3, в якому зазначено, що *«у разі спроби такого впливу суддя зобов'язаний негайно повідомити про це Збори*

56 Загальний коментар № 32 до статті 14 МПППІ: Рівність перед судами і трибуналами та право кожного на справедливий судовий розгляд, Комітет ООН з прав людини, 23 серпня 2007 року, п. 21, в якому підкреслено, що вимога неупередженості має два аспекти: *«По-перше, судді не повинні дозволяти, щоб на їхнє рішення впливали особисті упередження чи заінтересованість у результаті справи, не повинні мати упередженого ставлення до конкретної справи, що розглядається, і не повинні діяти у спосіб, що неналежно сприяє інтересам однієї зі сторін на шкоду іншій. По-друге, суд також повинен виглядати неупередженим для розсудливого спостерігача»*. Див. також ЄСПЛ, *Incal v. Turkey [GC]*, № 22678/93, 9 червня 1998 року, п. 71, де ЄСПЛ постановив, що *«навіть зовнішнє сприйняття може мати певне значення, [оскільки] на карту поставлено довіру, яку суди в демократичному суспільстві повинні вселяти в громадян і, перш за все, в обвинувачених у кримінальному провадженні (...)*».

суддів Суду», вносить певну плутанину через указування на спроби «такого впливу», з чого може випливати, що перше речення обмежує лише неформальні відносини, коли має місце спроба чинити вплив на суддю. Це може звужити значення, сферу й обсяг застосування першого речення, тому рекомендовано вилучити слово «такий».

39. Загалом, рамки етичних норм можна було б точніше окреслити, чіткіше сформулювавши виразніше загальні очікування, що судді повинні виключати будь-які взаємовідносини, що не відповідають посаді, чи втручання з боку органів законодавчої та виконавчої влади і робити це так, щоби це було зрозуміло навіть сторонньому спостерігачу.⁵⁷ Та сама ідея висловлена дещо іншими словами у Кодексі суддівської етики Латвії: «Суддя є вільним від надмірного впливу законодавчої та виконавчої влади і створює відповідний імідж про себе».⁵⁸

РЕКОМЕНДАЦІЯ А.

1. Переформулювати пункт 2 Правил, щоби, з одного боку, забезпечити оцінювання поведінки судді на основі того, як пересічна, об'єктивна особа сприйматиме або реагуватиме на конкретні прояви поведінки судді і чи вважатиме вона її неналежною, некоректною та/або неетичною, а з іншого боку, підкреслити, що судді повинні прагнути зміцнювати довіру громадськості до Конституційного Суду.
2. Перефразувати пункт 3 Правил, включивши до нього, у відповідному місці, такі слова: «впливають або можуть впливати», або «можуть сприйматися як такі, що впливають», оскільки враження про неупередженість також є вкрай важливим.
3. У пункті 3 звужити тип неформальних відносин або зазначити, які саме відносини можуть бути недоречними і впливати на незалежність або неупередженість судді або створювати таке враження.

4.3. Відвід

40. Пункт 4 Правил стосується питання (само)відводу суддів. Насамперед важливо зазначити, що Правила, хоча й можуть бути корисним орієнтиром, не замінюють норм законодавства, яке регулює відвід, включаючи підстави та процедуру відводу.
41. Зокрема, у пункті 4 йдеться про ситуацію, коли існує ризик відсутності кворуму в Суді. Правила надають суддям настанови щодо узгодження потреб Суду з підставами для самовідводу за умови, що вони не є істотними і не впливають на неупередженість судді. Це положення не утверджує більш загального принципу, а стосується конкретної ситуації – «доктрини необхідності»,⁵⁹ яка є скоріше винятком. Необхідність (само)відводу може виникнути через різні обставини, здатні поставити під сумнів неупередженість судді, включаючи конфлікт інтересів. І хоча метою цього положення є забезпечити, щоби виняток застосовувався лише в тих випадках, коли наслідки *«не є істотними і не впливають на неупередженість*

57 Бангалорські принципи поведінки суддів, п. 1.3.

58 Латвія, Code of Judicial Ethics [Кодекс суддівської етики], п. 1.3.

59 Тобто за виняткових обставин, коли суддя, який в іншому випадку був би відсторонений від розгляду справи, може розглядати справу та виносити рішення в ній, оскільки інакше це може призвести до відмови у правосудді; це може відбуватися лише після оцінки неупередженості; див. ЄСПЛ, *Harabin v. Slovakia*, № 58688/11, 20 листопада 2012 року, п. 136.

судді», проте воно може потенційно підірвати рішення судді про самовідвід, тому його необхідно доопрацювати. **Варто доопрацювати та деталізувати цей пункт. Загалом, обов'язок забезпечення кворуму повинен покладатися не лише на окремого суддю, а на весь Конституційний суд. Тому законодавство повинно передбачати механізми та точніші настанови для забезпечення того, щоби (само)відвід не паралізував роботу Суду через відсутність кворуму. Цього можна досягти різними засобами, включаючи призначення судді *ad hoc*. Водночас, дозволяючи судді (суддям) подавати клопотання про відвід у принципі, Суд може мати підстави для відхилення такого клопотання, якщо відвід призведе до паралічу роботи Суду.**

42. У цьому зв'язку слід звернутися до Коментаря до Бангалорських принципів, в якому зазначається, що надзвичайні обставини можуть вимагати відступу від принципів щодо (само)відводу, а саме: *«Доктрина необхідності дає можливість судді, який у будь-якому іншому випадку був би відсторонений, розглядати справу та виносити рішення в ній, оскільки інакше це може призвести до відмови у правосудді. Така необхідність може виникнути в разі відсутності іншого судді, якого не відсторонено аналогічним чином від участі в судовому провадженні, якщо відтермінування судового процесу чи неналежний судовий розгляд призведе до серйозних труднощів або ж якщо неможливо призначити суд для розгляду справи й винесення рішення в ній через відсутність відповідного судді. Звичайно, така необхідність з'являється рідко і в окремих випадках. Однак подібна ситуація може час від часу виникати в судах останньої інстанції, де працює обмежена кількість суддів, на яких покладено важливі конституційні й апеляційні функції, які не підлягають делегуванню іншим суддям»*.⁶⁰ У Правилах можна було би відобразити цей принцип у загальному вигляді, не накладаючи на окремих суддів обов'язку враховувати цю вимогу, вирішуючи для себе питання щодо подання клопотання про відвід. При цьому, з огляду на особливий характер конституційного суду, якщо відвід призводить до неможливості ухвалення рішення судом, то може бути виправданою відмова у відводі (див. також детальніші роз'яснення щодо підстав для відводу в *Порівняльній записці БДППЧ щодо застосовних стандартів та регулювання відводів і самовідводів суддів*).⁶¹

РЕКОМЕНДАЦІЯ В.

Доопрацювати пункт 4 Правил, підкресливши, що обов'язок забезпечення кворуму повинен покладатися не лише на суддю, а й на весь Конституційний Суд, при цьому законодавство має передбачати механізми, що запобігають паралізації Суду через відсутність кворуму внаслідок (само)відводу.

4.4. Свобода вираження поглядів

43. Правила також надають певне скеровування щодо свободи вираження поглядів суддів як у їхньому особистому житті, так і під час висловлювання думок з питань, що розглядаються Конституційним Судом; останнє є сферою регулювання Закону

60 Див. *Коментар до Бангалорських принципів поведінки суддів* (вересень 2007 року), п. 100.

61 Див. *Порівняльну записку БДППЧ щодо застосовних стандартів та регулювання відводів і самовідводів суддів*, 15 грудня 2025 року.

«Про Конституційний Суд України». У цьому контексті Загальні принципи (пункт 5 Правил) зобов'язують суддів зберігати таємницю обговорення та дотримуватися конфіденційності щодо внутрішніх питань Суду. У них також зазначено, що суддя *«може публічно висловлювати свою думку щодо суті лише тих справ, у яких конституційне провадження завершено»*, що відповідає статті 18 (5) Закону «Про Конституційний Суд України», згідно з якою суддя *«може публічно висловлювати свою думку щодо суті лише тих справ, у яких Суд уже ухвалив рішення чи надав висновок»*. Стаття 24 (2) цього Закону також передбачає, що суддя *«за межами обговорення справи при її розгляді в Суді не надає жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у провадженні Суду»*. Пункт 5 Правил не повною мірою відображає принципи, викладені в міжнародних інструментах м'якого права.

44. Для порівняння, стаття 2.4 Бангалорських принципів передбачає, що судді повинні утримуватися *«від публічних та інших коментарів»* (курсив додано), які можуть вплинути на справедливість або результат розгляду справи. У Висновку № 25 КРЄС зазначено, що *«... під час виконання своїх судових функцій судді повинні проявляти максимальну обережність щодо справ, які вони розглядають, щоб зберегти імідж безсторонності...»*, і що судді повинні *«поводитися таким чином, щоб не створювати враження, що вони мають будь-які особисті упередження чи зацікавленість у конкретній справі. Якщо суддя публічно натякає, що він/вона вже сформував/ла несприятливу думку про справу заявника до розгляду справи, то його/її заяви об'єктивно виправдовують побоювання обвинуваченого щодо його/її безсторонності...»*.⁶² У Варшавських рекомендаціях БДПЧ також наголошено, що *«свобода вираження поглядів є міжнародно гарантованим правом суддів як фізичних осіб. Ця свобода може бути обмежена та підлягати таким обмеженням, які можуть бути необхідними для захисту честі та гідності посади судді, безсторонності та незалежності суду, якщо органи виконавчої, законодавчої та/або судової влади зможуть довести, що обмеження цієї свободи передбачено законом, має законну мету, є необхідним і пропорційним»*.⁶³
45. Рекомендовано прояснити та розширити обмеження щодо висловлювань, передбачені в пункті 5 Правил, включивши вимогу до суддів проявляти максимальну обережність щодо справ, які вони розглядають, **щоби зберегти імідж безсторонності**,⁶⁴ а також заборонити публічні чи інші заяви, які можуть вплинути на справедливість або очікуваний результат розгляду справ, або які можуть містити сутнісну оцінку питань права, що розглядаються Судом.
46. Також слід чітко зазначити необхідність для суддів виявляти стриманість у висловлюваннях під час виконання ними публічних функцій. При тому, що пункти 3, 6 та 8 Правил (усі вони містяться в частині під назвою «Загальні принципи», що, як видається, охоплює діяльність суддів як у суді, так і поза ним) торкаються цього питання, було б доречніше, якби обмеження свободи вираження поглядів, передбачені в пункті 14, стосувалися не лише позасудової діяльності. Прикладом такого підходу є стаття 1.3 Кодексу етичної поведінки суддів Федерального конституційного суду Німеччини, в якій зауважено, що судді: *«... у всій своїй поведінці ... дбають про те, щоб не виникало сумнівів щодо їхньої нейтральності»*

62 Див. [Висновок № 25 \(2022\)](#) Консультативної ради європейських суддів *про свободу вираження поглядів суддів*, 2 грудня 2022 року, п. 37, з подальшими посиланнями на практику Європейського суду з прав людини.

63 БДПЧ, Рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавські рекомендації) 2023 року, п. 27.

64 Європейський суд з прав людини, [Guide on Article 6 of the Convention – Right to a fair trial \(civil limb\)](#) [Посібник щодо статті 6 Конвенції – Право на справедливий судовий розгляд (цивільно-правові аспекти)], оновлено 28 лютого 2025 року, з посиланням на: *Lavents v. Latvia* (2002) п. 118; та *Buscemi v. Italy* (1999) п. 67.

у виконанні своїх обов'язків стосовно соціальних, політичних, релігійних або ідеологічних груп...».

47. Слід зазначити, що якщо проводиться розмежування між діяльністю «у суді» та «поза судом», то **було б корисно уточнити, чи поняття «поза судом» охоплює всі висловлювання, крім зроблених у судових рішеннях, включаючи інші висловлювання, зроблені в офіційній ролі. Також слід чітко визначити, чи це стосується лише висловлювань, доступних для громадськості, зокрема в засобах масової інформації та соціальних мережах, або на наукових конференціях, чи це може також охоплювати приватні комунікації.**
48. У цьому контексті у Варшавських рекомендаціях БДПЧ підкреслено, що у «суддів має бути можливість користуватися цією свободою для участі в публічному обговоренні питань, які впливають на верховенство права та дотримання прав людини, це зокрема, але не виключно, стосується обговорення законодавства, політик, що можуть впливати на суддівське самоврядування, та тем, які порушують фундаментальні питання в демократичному суспільстві. Судді також мають обов'язок виступати на захист верховенства права та незалежності судової влади у ситуаціях, коли ці цінності знаходяться під загрозою. Однак судді мають проявляти особливу обачність у здійсненні цього права під час використання соціальних мереж та спілкування з пресою, пам'ятаючи про вищезазначену необхідність захисту честі та гідності своєї посади, а також про необхідність утримуватися від коментарів, що можуть зашкодити сприйняттю суддівської безсторонності при розгляді справ, що перебувають в їхньому провадженні».⁶⁵
49. Ще одним прикладом може служити стаття 5.20 Посібника з поведінки суддів Верховного суду Великої Британії, яка проголошує: «Судді усвідомлюють, що їхня позасудова діяльність включає присутність в Інтернеті; вони повинні пам'ятати, що онлайн-дискусії не є приватними, що коментарі можуть бути скопійовані і мати небажану аудиторію та тривалий термін існування; а також що стає дедалі легше зібрати інформацію про суддю з різних джерел. Вони мають бути обачними щодо публікування в Інтернеті будь-якої особистої інформації, яка не є необхідною, і виявляти надзвичайну обережність при обговоренні як судових, так і особистих питань. Це стосується і їхньої участі у соціальних мережах».⁶⁶
50. Пункт 14 Правил передбачає, що судді повинні утримуватися «від публічних висловлювань, зокрема у медіа та соціальних мережах, іншої поведінки, яка може підірвати довіру до Суду, стати приводом для сумнівів у його неупередженості, зокрема через прихильність у ставленні до політичних діячів чи партій». Це стосується різних аспектів права суддів на свободу вираження поглядів.⁶⁷ КРЄС визнає, що судді, як і всі інші особи, мають право на свободу вираження поглядів. Воно поширюється на особисті погляди, висловлені у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, і дає суддям право робити заяви поза межами суду, а також у суді, як публічно, так і приватно, а також брати участь у публічних дебатах. Однак, оскільки судді представляють ключову інституцію держави, їхні заяви можуть впливати на сприйняття судової влади. Позаяк судді повинні утверджувати

65 БДПЧ, Рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавські рекомендації) 2023 року, пп. 28-29.

66 Верховний суд Великої Британії, [Guide to Judicial Conduct](#) [Посібник з поведінки суддів] 2019 року, доступний за посиланням: [uksc_guide_to_judicial_conduct_a456af62f8.pdf](#).

67 Відповідно до належної практики КРЄС, висловлювання суддів, які не підривають незалежність і неупередженість судової влади, не повинні бути предметом дисциплінарних заходів: КРЄС, [Висновок № 25 \(2022\) про свободу вираження поглядів суддів](#), п. 35.

верховенство права та захищати права людини і основні свободи, надзвичайно важливими є довіра громадськості до їхньої незалежності та неупередженості, а також їх сприйняття суспільством. Тому розумно очікувати, що судді будуть виявляти стриманість у висловлюванні своїх поглядів, щоби захистити доброчесність і авторитет судової системи.⁶⁸

51. Бангалорські принципи наголошують на двох ключових аспектах щодо участі суддів у суспільному житті. По-перше, чи може така участь судді обґрунтовано підірвати впевненість у його/її безсторонності. По-друге, чи може така участь необґрунтовано наражати суддю на політичні нападки чи бути несумісною з гідністю суддівської посади. Якщо те чи інше має місце, суддя повинен уникати такої участі. Зрештою, питання полягає в тому, чи в очах поінформованого та розсудливого спостерігача поведінка судді може виглядати такою, що ставить під загрозу його незалежність або неупередженість. Велике значення для цієї оцінки мають такі фактори, як формулювання, контекст і обставини висловлювань, а також роль судді.⁶⁹
52. У підпункті 2 пункту 14 Правил також ідеться про «іншу поведінку», і встановлюються деякі обмеження щодо неї та висловлювань у медіа і соціальних мережах. Одне з обмежень полягає в утриманні від публічних висловлювань, які можуть «стати приводом для сумнівів у неупередженості [Суду]». **Доцільно було б додати слово «розумні», щоби фраза звучала як «розумні сумніви».** Розумним є вимагати від суддів враховувати, як їхня поведінка може бути сприйнята суспільством, що відображено в Бангалорських принципах, згідно з якими «...дотримання етичних норм і демонстрація їх дотримання» є невід'ємною частиною здійснення всіх функцій судді. У Коментарі до Бангалорських принципів також зазначається, що для виконання цієї вимоги судді повинні поставити собі запитання: «Як це може виглядати в очах суспільства?».⁷⁰ Водночас, дотримання цього принципу має оцінюватися за об'єктивним стандартом, як-от стандарт «розсудливого спостерігача».
53. Можна лише вітати, що в підпункті 3 пункту 14 Правил чітко зазначено, що не існує жодних обмежень щодо захисту суддею верховенства права та незалежності Суду. КРЄС іде далі і стверджує, що судді мають «етичний та/або юридичний обов'язок зберігати [свою свободу вираження поглядів] і виступати на захист верховенства права та незалежності суду, коли ці фундаментальні цінності опиняються під загрозою».⁷¹ Це суголосно рішенням у справі *Бака проти Угорщини (Baka v. Hungary)*, в якій ЄСПЛ зазначив, що заявник, суддя, якого передчасно усунули з посади голови Верховного суду після правових реформ, висловлював думки та критику щодо конституційних та законодавчих реформ, які зачіпали судову владу, щодо питань, пов'язаних з функціонуванням і реформуванням судової системи, незалежності та незмінюваності суддів, а також щодо зниження пенсійного віку для суддів, що є питаннями, які становлять суспільний інтерес, і дійшов висновку, що заяви судді не виходили за межі суто професійної критики.⁷² ЄСПЛ постановив, що судді мають право у такий спосіб користуватися своєю

68 Див. КРЄС, *Висновок № 25 (2022) про свободу вираження поглядів суддів*, 2 грудня 2022 року, пп. 26-28.

69 Див. КРЄС, *Висновок № 25 (2022) про свободу вираження поглядів суддів*, 2 грудня 2022 року, п. 31.

70 Див. *Коментар до Бангалорських принципів поведінки суддів* (вересень 2007 року), п. 111.

71 КРЄС, *Висновок № 25 (2022) про свободу вираження поглядів суддів*, п. 58; Звіт Спеціального доповідача ООН з питань незалежності суддів і адвокатів (2019), п. 102; Європейська мережа рад правосуддя, Софійська декларація про незалежність і підзвітність судової влади (2013 р.), п. vii; Група зі зміцнення доброчесності судових органів, *Коментар до Бангалорських принципів поведінки суддів* (вересень 2007 року), п. 140; КРЄС, Велика хартія суддів (2010), п. 3.

72 ЄСПЛ, *Baka v. Hungary* [GC], № 20261/12, 23 червня 2016 року, пп. 170-173.

свободою вираження поглядів як на національному, так і на міжнародному рівні для захисту внутрішньої та зовнішньої незалежності судової влади. **Отже, судді мають право захищати верховенство права та незалежність суду не лише в ситуаціях, коли ці фундаментальні цінності опиняються під загрозою, а й у будь-який час та на постійній основі. Тож пункт 14 Правил можна було б перефразувати, щоб відобразити це ширше розуміння.** Як підкреслено у Варшавських рекомендаціях БДПЧ, судді навіть мають «обов'язок виступати на захист верховенства права та незалежності судової влади у ситуаціях, коли ці цінності знаходяться під загрозою».⁷³ **Це також можна було б відобразити в Правилах.**

54. Існує певне дублювання між пунктом 8, який передбачає, що судді повинні здійснювати свої повноваження незалежно від суспільного схвалення або критики, та пунктом 14. Зважаючи на те, що стаття 1.2 Бангалорських принципів встановлює, що «суддя дотримується незалежної позиції у відношенні до суспільства в цілому», очевидно, що незалежність від суспільства вимагає від судді підтримання тонкої рівноваги у взаємодії з суспільством у своєму приватному житті.⁷⁴ Однак може виникнути певна плутанина у застосуванні пункту 14, зважаючи на перетин між пунктами 8 і 14. Дійсно, обидва пункти є обов'язковими для судді, і, як видається, пункт 14 застосовується, зокрема, до висловлювань і поведінки судді у позасудовій діяльності, тоді як пункт 8 застосовується ширше, включаючи висловлювання і поведінку під час виконання повноважень судді. Це пояснює, чому обмеження в пункті 8 стосується «неупередженості та авторитету суду» з акцентом на нейтральності, тоді як обмеження в пункті 14 стосується «незалежності, неупередженості та гідності» окремого судді.
55. У цьому зв'язку в Коментарі до Бангалорських принципів пояснюється, що «у визначених законодавством межах, судді не можуть розраховувати на відсутність критики їхніх рішень, обґрунтування та мотивування та способу ведення справи».⁷⁵ Як підкреслено в пункті 9.5 Заходів щодо ефективного впровадження Бангалорських принципів,⁷⁶ судді загалом повинні уникати використання судових процедур для обмеження законної публічної критики діяльності судових органів, оскільки це є засобом забезпечення підзвітності суддів. **Бажано внести відповідні доповнення до пункту 8 Правил.**

РЕКОМЕНДАЦІЯ С.

1. Прояснити та розширити пункт 5 Правил, передбачивши вимогу до суддів проявляти максимальну обережність щодо справ, які вони розглядають, щоби зберегти імідж безсторонності, а також заборонити публічні чи інші заяви, які можуть вплинути на справедливість або очікуваний результат розгляду справ, або які можуть містити сутнісну оцінку питань права, що розглядаються Судом.

73 БДПЧ, Рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавські рекомендації) 2023 року, п. 28.

74 Див. Коментар до Бангалорських принципів судової поведінки (вересень 2007 року), параграфи 31–35.

75 Група зі зміцнення доброчесності судових органів, Коментар до Бангалорських принципів судової поведінки (вересень 2007 року), п. 30. Див. також, наприклад, статтю 4 «Цінності магістратів», підготовлену Вищою радою магістратури Франції, в якій зазначено: «Як захисники індивідуальної свободи, [судді] застосовують норми права відповідно до належної процедури, не піддаючись страху викликати невдоволення або бажанню догодити виконавчій владі, законодавчій владі, судовій ієрархії, засобам масової інформації, громадській думці або будь-якій іншій організації». В оригіналі зазначено: «Gardiens de la liberté individuelle, ils appliquent les règles de droit, en fonction des éléments de la procédure, sans céder à la crainte de déplaire ni au désir de plaire au pouvoir exécutif, au pouvoir législatif, à la hiérarchie judiciaire, aux médias, à l'opinion publique ou à toute autre organisation».

76 Заходи щодо ефективного впровадження Бангалорських принципів поведінки суддів, 21-22 січня 2010 року.

2. Розглянути доцільність внесення змін до пункту 14 Правил з метою уточнення, що судді мають право захищати й утверджувати верховенство права та незалежність суду повсякчас, а не лише в ситуаціях, коли ці фундаментальні цінності опиняються під загрозою.

4.5. Соціальні мережі

56. На сучасному етапі розвитку технологій соціальні мережі можуть поширювати інформацію ефективніше та з відчутнішими наслідками, ніж традиційні засоби масової інформації. Використання соціальних мереж є особливо складним питанням на перетині вільного вираження поглядів та відповідальності суддів. Звісно, міжнародні рекомендації з питань суддівської етики були розроблені до того, як постали й розвинулися до сьогоденного рівня різноманітні соціальні медіа-платформи, проте до висловлювань суддів в Інтернеті застосовуються ті самі основні принципи, що і до висловлювань поза Інтернетом.⁷⁷ У цьому відношенні Правила відображають загальний міжнародний консенсус щодо того, що судді мають право використовувати соціальні мережі, дотримуючись обов'язку стриманості з метою захисту гідності судової влади та сприйняття її незалежності та неупередженості.⁷⁸
57. Однак важливо зазначити, що не всі ризики для суддівської етики, пов'язані з використанням соціальних мереж та онлайн-сервісів обміну повідомленнями, є очевидними.⁷⁹ Правила не містять положень щодо використання суддями соціальних мереж для дослідження певних аспектів справи в Інтернеті, включаючи сторони та свідків. Судді повинні уникати цього через потенційний вплив на рішення судді або сприйняття впливу на рішення судді.⁸⁰ Якщо судді мають дотримуватися етичних норм під час використання соціальних мереж, їм необхідно надати чіткі настанови й регулярно проводити навчання, присвячене саме платформам соціальних мереж, технологічним досягненням та етичним наслідкам їх використання в особистому та професійному житті.⁸¹ Таке навчання повинно включати, наприклад, знання про небезпеки профілювання, захист даних, безпеку, створення власної «інформаційної бульбашки» та про те, коли необхідно розкривати інформацію про «друзів» або тих, на кого судді «підписані», у

77 Глобальна мережа доброчесності суддів, *Non-Binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges* [Факультативні рекомендації щодо використання суддями соціальних мереж], Преамбула та п. 15 (УНЗ ООН, Відень, 2019).

78 Див., наприклад, КРЄС, *Висновок № 25 (2022) про свободу вираження поглядів суддів*, 2 грудня 2022 року, пп. 71-72, де зазначено, що: «...судді не повинні брати участь в обміні повідомленнями через сайти соціальних мереж або служби обміну повідомленнями зі сторонами, їхніми представниками чи широкою громадськістю щодо справ, які вони розглядають чи які можуть бути передані їм для вирішення... Їм слід остерігатися створення «профілю» на основі своїх коментарів, що справляє враження відсутності відкритості й об'єктивності щодо певних питань. Те саме стосується груп у соціальних мережах, до яких вони вступають, або людей, за якими вони стежать, та коментарів, які вони «лайкають» або «ретвітують», оскільки чим більш односторонніми вони є, тим більше людей можуть сприймати цих суддів як не незалежних і не неупереджених. Під час обговорення їхньої роботи як судді, захист авторитету та гідності посади повинен перешикоджати суддям робити коментарі, які ставлять під сумнів належне виконання ними своїх обов'язків. Судді повинні дбати про збереження авторитету, доброчесності, пристойності та гідності своєї суддівської посади». Див. також Глобальна мережа доброчесності суддів, *Необов'язкові рекомендації щодо використання соціальних медіа суддями* (УНЗ ООН, Відень, 2019 р.).

79 Глобальна мережа доброчесності суддів, *Non-Binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges* [Факультативні рекомендації щодо використання суддями соціальних мереж] (УНЗ ООН, Відень, 2019), Преамбула, с. 2.

80 Глобальна мережа доброчесності суддів, *Non-Binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges* [Факультативні рекомендації щодо використання суддями соціальних мереж] (УНЗ ООН, Відень, 2019), п. 20.

81 Глобальна мережа доброчесності суддів, *Non-Binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges* [Факультативні рекомендації щодо використання суддями соціальних мереж] (УНЗ ООН, Відень, 2019), пп. 14 та 38-40; КРЄС, *Висновок №25 (2022) про свободу вираження поглядів суддів*, п. 77; та стаття 4.4 Європейської Хартії про статус суддів Ради Європи (1998).

соціальних мережах. Вони також мають бути поінформовані про ризики використання соціальних мереж членами їхніх сімей, близькими друзями та працівниками суду.⁸² Корисними є навчання з питань поведінки у разі онлайн домагань, переслідувань або нападок без того, щоби безпосередньо на них реагувати.⁸³

58. Слід також зазначити, що судді можуть використовувати різні засоби комунікації, включаючи соціальні мережі, «для просвіти громадськості та представників юридичної професії або для надання публічних коментарів».⁸⁴ Щодо просвіти громадськості про роль, цінності та діяльність Конституційного Суду, то не можна недооцінювати інституційний підхід, що передбачає, серед іншого, інституційне використання соціальних мереж.⁸⁵ Важливо також, щоб судді, висловлюючи власні думки чи пояснюючи рішення Суду, дотримувалися єдиної позиції.
59. До прикладу, стаття 2.6 Посібника з поведінки суддів Верховного суду Великої Британії передбачає, що: «якщо слова судді були неправильно процитовані або викривлені в засобах масової інформації, це питання розглядається відповідальним за комунікації Суду за погодженням із суддею».⁸⁶ Дещо інший підхід застосовує Федеральний адміністративний суд Швейцарії, що відображено в статті 11 його Кодексу етичної поведінки суддів: «Судді, які висловлюють свої особисті погляди в засобах масової інформації, роблять це в поміркованій формі, повністю усвідомлюючи свою роль у суспільстві. Вони використовують лише інформаційні канали, встановлені судом. Вони не обговорюють внутрішні справи публічно». Ці обмеження повинні поширюватися на ситуації, коли судді використовують псевдоніми або мають у своїх профілях у соціальних мережах застереження про те, що весь контент або думки висловлюються ними як приватними особами; жодне з цих застережень не звільняє суддю від обов'язку проявляти стриманість.⁸⁷
60. З огляду на викладене вище, **Правила або окремі документи з рекомендаціями щодо їх застосування повинні додатково пояснювати, як суддям слід користуватися соціальними мережами, зокрема чітко зазначаючи, що судді повинні утримуватися від обговорення у соціальних мережах або службах обміну повідомленнями внутрішніх питань та справ, що знаходяться на розгляді або можуть бути порушені, а також не повинні використовувати ці платформи для отримання інформації про осіб або справи, які вони розглядають, поза встановленими процедурними рамками.**

4.6. Позасудова діяльність

61. Пункт 12 Правил передбачає, що судді можуть провадити позасудову діяльність, не заборонену законом. Примітно, що стаття 23 Закону «Про Конституційний Суд України» надає суддям право «*брати участь у науково-практичних конференціях,*

82 Глобальна мережа доброчесності суддів, *Non-Binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges* [Факультативні рекомендації щодо використання суддями соціальних мереж] (УНЗ ООН, Відень, 2019), пункт 4.

83 Глобальна мережа доброчесності суддів, *Non-Binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges* [Факультативні рекомендації щодо використання суддями соціальних мереж] (ЮНОДК, Відень, 2019), пункт 22.

84 Глобальна мережа доброчесності суддів, *Non-Binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges* [Факультативні рекомендації щодо використання суддями соціальних мереж] (УНЗ ООН, Відень, 2019), п. 8.

85 Глобальна мережа доброчесності суддів, *Non-Binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges* [Факультативні рекомендації щодо використання суддями соціальних мереж] (УНЗ ООН, Відень, 2019 р.), п. 10.

86 Верховний суд Великої Британії, *Guide to Judicial Conduct* [Посібник з поведінки суддів] 2019 року, доступний за посиланням: <uksc_guide_to_judicial_conduct_a456af62f8.pdf>.

87 Глобальна мережа доброчесності суддів, *Non-Binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges* [Факультативні рекомендації щодо використання суддями соціальних мереж] (УНЗ ООН, Відень, 2019), п. 13.

симпозіумах, фахових національних, міжнародних, інших заходах», а також «здійснювати викладацьку, наукову або творчу діяльність».

62. Пункт 12 встановлює обмеження на позасудову діяльність, якщо вона перешкоджає «виконанню обов'язків судді». Імовірно, таке формулювання обрано з метою збереження широкого та всеосяжного поняття «обов'язків». Водночас, з огляду на відсутність чіткості щодо того, яке саме значення мають терміни «виконання» та «обов'язки» для цілей цього пункту, його також можна тлумачити вузько, в розумінні того, що позасудова діяльність не заважатиме судді виконувати свої обов'язки, як це передбачено пунктом 11 Правил.
63. Тому рекомендовано уточнити формулювання пункту 12 Правил, передбачивши, що позасудова діяльність не може перешкоджати дотриманню суддею Правил професійної етики, тим самим охоплюючи також діяльність, яка може перешкоджати їх незалежності або неупередженості, а також виконанню додаткових обов'язків судді, встановлених законом.
64. Приклад того, як така діяльність може вплинути на незалежність суддів, знаходимо у Посібнику з поведінки суддів Верховного суду Великої Британії, де зазначено: «Здійснюючи такі внески, судді дбають про те, щоб не асоціювати себе з певною організацією, групою або ініціативою у спосіб, що може створити враження упередженості щодо цієї організації (включаючи будь-яке об'єднання адвокатських контор або фірм), групи або ініціативи під час виконання своїх обов'язків судді».⁸⁸ У цьому контексті можна також згадати про участь судді в соціальних заходах, про що йдеться в статтях 5.18 та 5.19 Посібника Верховного суду Великої Британії.⁸⁹ Європейський суд з прав людини у своїх Правилах суддівської етики має положення, яке гласить: «Судді не можуть провадити будь-яку додаткову діяльність, за винятком випадків, коли це не суперечить незалежності, неупередженості та вимогам їхньої повної зайнятості», а також що «[судді] повинні повідомляти про будь-яку додаткову діяльність голові суду».⁹⁰
65. У пункті 13 Правил встановлено «право інформувати» громадськість, наукову і професійну правничу спільноту про акти Суду та його юридичні позиції як на національному, так і на міжнародному рівнях. КРЄС іде ще далі і стверджує, що судді мають етичний обов'язок роз'яснювати громадськості питання про систему правосуддя, функціонування судової влади та її цінності.⁹¹ Це сприяє зміцненню та збереженню довіри громадськості до судової діяльності та створенню «середовища відкритого правосуддя та близькості до громад, яким служать судді».⁹² У цьому контексті посилання в пункті 13 на «акти Суду та його юридичні позиції» може бути сприйняте як дещо обмежувальне, хоча слід зазначити, що більш загальна

88 Верховний суд Великої Британії, [Guide to Judicial Conduct](#) [Посібник з поведінки суддів] 2019 року, п. 3.5, доступний за посиланням: [uksc_guide_to_judicial_conduct_a456af62f8.pdf](#).

89 Ці положення передбачають, що «судді можуть надавати рекомендації щодо професійної компетентності або характеру осіб, яких вони добре знають. Людина не повинна бути позбавлена можливості отримати таку рекомендацію через те, що особа, яка найкраще може її надати, є суддею. Надання свідчень про характер особи у суді або в інший спосіб не виключається, особливо якщо позбавлення відповідної особи переваги таких свідчень може здатися несправедливим, але це слід робити лише у виняткових випадках. Перед прийняттям рішення про надання свідчень бажано проконсультуватися з головою або заступником голови суду», а також що «судді оцінюють соціальну та іншу діяльність з огляду на свій обов'язок підтримувати гідність своєї посади та не допускати зв'язків, які можуть негативно вплинути на їхню здатність виконувати свої обов'язки». Верховний суд Великої Британії, [Guide to Judicial Conduct](#) [Посібник з поведінки суддів] 2019 року, доступний за посиланням: [uksc_guide_to_judicial_conduct_a456af62f8.pdf](#).

90 ЄСПЛ, [Resolution on Judicial Ethics](#) [Правила суддівської етики] 2021 року (остання редакція від 16 грудня 2024 року), положення VII.

91 КРЄС, [Висновок № 25 \(2022\) про свободу вираження поглядів суддів](#), Рекомендація 3.

92 Глобальна мережа доброчесності суддів, [Non-Binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges](#) [Факультативні рекомендації щодо використання судьями соціальних мереж] (УНЗ ООН, Відень, 2019), Преамбула, с. 2.

свобода вираження поглядів роз'яснюється в пункті 14. Менше з тим, **можна було б розглянути доцільність розширення сфери застосування пункту 13, включивши, наприклад, інформування та просвіту громадськості щодо ролі, цінностей та діяльності Конституційного Суду.**

66. Використання слова «інформувати» у пункті 13 також є обмежувальним, оскільки слід заохочувати міркування та думки суддів, включаючи їхні *погляди* щодо недоліків у застосуванні закону та шляхів його вдосконалення.⁹³ Це дещо перетинається з правами судді сприяти відповідному вдосконаленню законодавства, закріпленим у пункті 15 Правил. **У цьому контексті можна просто уточнити, що висловлювання щодо недоліків у застосуванні закону та шляхів його вдосконалення підпадають під обмеження, викладені в інших частинах Правил** (зокрема, в пунктах 14 та 8 у їхньому нинішньому вигляді). Зокрема, **такі висловлювання не повинні надмірно впливати на сприйняття неупередженості**. Прикладом такого положення є стаття 2.5 Посібника з поведінки суддів Верховного суду Великої Британії, в якій зазначено, що *«судді визнають свою відповідальність за сприяння розумінню громадськістю їхньої роботи та рішень. Однак вони виявляють належну обережність та стриманість, публічно пояснюючи або коментуючи свої рішення в окремих справах»*.⁹⁴
67. Пункт 15 Правил передбачає, що «суддя може брати участь у вдосконаленні законодавства щодо здійснення конституційного судочинства, якщо це не перешкоджає виконанню посадових обов'язків і не створює загрози для його незалежності чи неупередженості». У Коментарі до Бангалорських принципів⁹⁵ відображено ширше право судді вказувати на недоліки в законодавстві (загалом) та коментувати проєкти законів. На відміну від передбаченого Правилами, внесок суддів у законодавчий процес не обмежується виключно випадками розробки або внесення змін до «законодавства щодо здійснення конституційного судочинства». Водночас Коментар до Бангалорських принципів також встановлює більше умов щодо цього права порівняно з пунктом 15, який обмежує таку можливість, якщо висловлення думок перешкоджає виконанню їхніх обов'язків і становить загрозу для незалежності та неупередженості судді.⁹⁶ Так, у Коментарі зазначається, що суддя, який коментує законопроект, повинен утримуватися від *«пропозиції неофіційного тлумачення чи висловлення суперечливих позицій щодо конституційності»*.⁹⁷ Далі вказано, що *«зазвичай»* зауваження судді щодо запропонованого законопроекту чи інших аспектів політики уряду мають стосуватися *«практичних наслідків чи недоліків законотворчої техніки і не торкатися суперечливих політичних питань»*.⁹⁸ У Коментарі також наголошено, що зауваження суддів мають бути підсумком колективних або інституційних зусиль всієї суддівської спільноти, а не окремого судді.⁹⁹
68. Як зазначено у виданому БДПЧ Керівництві з демократичного законотворення для вдосконалення законодавства про роль судової влади в процесі законотворчості, «у

93 Див. КРЕС, *Висновок № 25 (2022) про свободу вираження поглядів суддів*, п. 46; та Група зі зміцнення доброчесності судових органів, *Коментар до Бангалорських принципів поведінки суддів* (вересень 2007 року), п. 139. Див. також Верховний суд Великої Британії, *Guide to Judicial Conduct* [Посібник з поведінки суддів] 2019 року, п. 3.4.

94 Верховний суд Великої Британії, *Guide to Judicial Conduct* [Посібник з поведінки суддів] 2019 року, п. 2.5, доступний за посиланням: <uksc_guide_to_judicial_conduct_a456af62f8.pdf>.

95 *Коментар до Бангалорських принципів поведінки суддів* (вересень 2007 року), п. 139.

96 *Коментар до Бангалорських принципів поведінки суддів* (вересень 2007 року), п. 139.

97 *Коментар до Бангалорських принципів поведінки суддів* (вересень 2007 року), п. 139.

98 *Коментар до Бангалорських принципів судової етики* (вересень 2007 року), п. 139.

99 *Коментар до Бангалорських принципів судової етики* (вересень 2007 року), п. 139.

справах, пов'язаних із переглядом ухваленого законодавства, важливо розрізняти конституційні суди та звичайні суди. Здебільшого звичайні суди вивчають і тлумачать закони під час розгляду конкретних справ та можуть встановлювати, чи відповідає вторинне законодавство вищим законам та чи забезпечує їх виконання. [...] Конституційні суди, натомість, мають повноваження оцінювати відповідність законів конституції, зазвичай на основі звернень, які подають нижчі суди, конституційні органи або окремі особи. Конституційні суди можуть виявляти прогалини в законодавстві, визнавати закони недійсними або повертати їх до парламенту для скасування та перегляду – залежно від своїх повноважень».¹⁰⁰ У Керівництві також зауважено, що «судді, а в деяких країнах навіть органи судового управління або вищі суди, можуть брати участь у дискусіях з питань законодавства, що стосуються їхніх прав та обов'язків як суддів (хоча рівень участі у випадку судів обмежується принципом поділу влади)».¹⁰¹

69. Отже, якщо судді беруть участь у процесах реформування законодавства, і не лише щодо здійснення конституційного судочинства, вони повинні робити це з надзвичайною обачністю, не висловлювати думок, які створюють враження про передбачувану конституційність законодавчого акта, ухваленого в результаті реформи. При цьому слід належним чином враховувати не лише потенційний вплив на їхню власну незалежність або неупередженість, але й на незалежність і авторитет Суду, зокрема через повноваження Конституційного Суду переглядати та оцінювати конституційність законодавчих актів. Слід внести відповідні зміни до пункту 15.

РЕКОМЕНДАЦІЯ D.

1. Уточнити формулювання пункту 12 Правил, передбачивши, що позасудова діяльність не може перешкоджати дотриманню суддею Правил професійної етики, тим самим охоплюючи також діяльність, яка може перешкоджати їх незалежності або неупередженості, а також виконанню додаткових обов'язків судді, встановлених законом.
2. У пункті 15 уточнити, що якщо судді беруть участь у процесах реформування законодавства, і не лише щодо здійснення конституційного судочинства, вони повинні робити це з надзвичайною обачністю, не висловлювати думок, які створюють враження про передбачувану конституційність законодавчого акта, ухваленого в результаті реформи, з урахуванням не лише впливу на їхню власну незалежність або неупередженість, але й на незалежність і авторитет Суду, зокрема через повноваження Конституційного Суду переглядати та оцінювати конституційність законодавчих актів.

4.7. Поведінка під час провадження

70. Пункт 6 Правил передбачає, що судді не повинні допускати прояву некоректної поведінки під час будь-якої діяльності; вони повинні поводитися гідно та ввічливо стосовно учасників конституційного провадження, інших осіб, присутніх на

100 ОБСЄ/БДПЧ, *Керівництво з демократичного законотворення для вдосконалення законодавства* 2023 року, пп. 66-69.

101 ОБСЄ/БДПЧ, *Керівництво з демократичного законотворення для вдосконалення законодавства* 2023 року, пп. 67-69.

засіданнях Суду. Першу частину пункту 6 Правил можна тлумачити як положення, що утверджує цінність «пристойності», що є однією з основних цінностей Бангалорських принципів, хоча поняття «некоректна поведінка» тут можна було б розширити. Той факт, що некоректна поведінка не допускається «*під час будь-якої діяльності*», підкріплює думку про те, що ця цінність актуальна як у публічному, так і в приватному житті судді. Однак друга частина речення може розглядатися як така, що звужує застосування цього пункту до судових проваджень та діяльності в суді. Безсумнівно, коректна поведінка під час проваджень є вирішальною. **Проте цей принцип може застосовуватися ширше, наприклад, під час участі в дозволеній позасудовій діяльності або у взаємодії з іншими суддями, працівниками суду та громадськістю в цілому.**

4.8. Окремі думки

71. Пункт 7 Правил торкається окремої думки. Загалом, окремі та збіжні думки не вважаються фактором, що послаблює конституційний суд; навпаки, вони мають низку переваг.¹⁰² Вони дають змогу проводити публічне, особливо наукове, обговорення рішень, зміцнюють незалежність суддів та забезпечують їхню ефективну участь у розгляді справи в цьому аспекті. Вони також покращують якість рішень, оскільки ті, хто висловлює окрему або збіжну думку, повинні пояснити причини своєї незгоди з більшістю. Тому це положення є позитивним і відповідає міжнародним рекомендаціям, згідно з якими кодекс суддівської етики повинен регулювати питання окремих думок – якщо вони існують – та встановлювати їхні параметри.¹⁰³ Важливо, щоби будь-яке регулювання з цього питання не перешкоджало незалежності окремого судді та не шкодило інституції. Водночас важливо, щоб окремі думки публікувалися навіть у тих випадках, коли вони можуть потенційно порушувати це положення Правил, оскільки запобігання такій публікації було б проблематичним.¹⁰⁴
72. Існують певні додаткові вимоги, які можуть бути встановлені щодо винесення окремої думки. **Зокрема, Правила можуть передбачати, що окремі думки повинні поважати конфіденційність судових обговорень.**¹⁰⁵ Відповідно до вимоги не шкодити «*незалежності, неупередженості та авторитету Суду або судді*», викладеної в цьому пункті, можна додатково зазначити, що окремі думки повинні відповідати нормам «*ввічливості, колегіальності та поваги*».¹⁰⁶ Це особливо важливо з погляду гендерної рівності та різноманітності, враховуючи, що окремі думки не повинні містити особистих нападок на інших суддів, нешанобливих висловлювань або провокаційних заяв. Окремі думки повинні зберігати колегіальність і ввічливість, аби не підірвати інституційну єдність.

102 Див. БДППЛ, [Urgent Opinion on the Draft Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan on the Constitutional Court](#) [Терміновий висновок щодо проекту Конституційного закону Республіки Казахстан про Конституційний суд], 30 вересня 2022 року, пп. 82 та 83.

103 Див., наприклад, БДППЛ, [Opinion on Two Bills of the Republic of Poland on the Constitutional Tribunal](#) [Висновок щодо двох законопроектів Республіки Польща про Конституційний трибунал] (станом на 24 липня 2024 року), п. 91. Див. також, наприклад, Венеційська комісія, CDL-AD(2018)030, [Report on Separate Opinions of Constitutional Courts](#) [Звіт про окремі думки конституційних судів] (2018). У цьому звіті Венеційської комісії наведено багато прикладів національних положень з цього питання.

104 Венеційська комісія, CDL-AD(2018)030, [Report on Separate Opinions of Constitutional Courts](#) [Звіт про окремі думки конституційних судів] (2018), п. 46.

105 Šimáčková, K., [Dissenting Opinions in Constitutional Courts: A Means of Protecting Judicial Independence and Legitimising Decisions](#) [Окремі думки в конституційних судах: засіб захисту судової незалежності та легітимізації рішень] (ЄСПЛ), с. 5.

106 Венеційська комісія, CDL-AD(2018)030, [Report on Separate Opinions of Constitutional Courts](#) [Звіт про окремі думки конституційних судів] (2018), п. 43.

73. Корисно, що в пункті 7 передбачено, що суддя є «вільним в оцінюванні змісту актів Суду, рівня їх аргументованості», оскільки це відповідає передовій міжнародній практиці, згідно з якою окремі думки готуються саме «щодо рішення більшості»,¹⁰⁷ тим самим сприяючи розвитку права шляхом поширення альтернативних юридичних думок.

РЕКОМЕНДАЦІЯ Е.

Вказати, що окремі думки повинні зберігати таємницю судових обговорень та поважати колегіальність і ввічливість, щоби не підривати інституційну єдність.

4.9. Зловживання службовим становищем

74. У пункті 9 зазначено, що суддя не повинен зловживати своїм становищем. Однак застосування цього положення обмежується ситуаціями, що стосуються «*просування власних приватних інтересів або інтересів інших осіб*». Тож видається, що це положення не торкається інтересів корпорацій, благодійних організацій, політичних партій тощо. **Положення слід розширити на ситуації, пов'язані з вигодами для юридичних осіб, як-от корпорації або політичні партії, за винятком випадків, коли це регулюється іншими нормативними документами, на які слід зробити відповідне посилання.** Можна вітати, що цей пункт також охоплює випадки виникнення враження про зловживання статусом судді, проте він обмежується ситуаціями, коли «*розсудливий сторонній спостерігач*» фактично отримує враження, що суддя або суд перебуває під впливом іншої особи або надає їй привілейоване ставлення. Важливо підкреслити, що насправді суддя не повинен вдаватися до такої поведінки, яка може створити у розсудливого стороннього спостерігача, *обізнаного з відповідними фактами*, враження, що така поведінка є неналежною. Це тонкий, але важливий момент, враховуючи, що багато випадків зловживання впливом відбуваються «в тіні».
75. У цьому зв'язку слід зазначити, що стаття 4.8 Бангалорських принципів передбачає, що «суддя не повинен дозволяти членам своєї родини, соціальним чи іншим стосункам певним чином впливати на його діяльність, що пов'язана зі здійсненням функції судді, а також на прийняття ним судових рішень». Судді зобов'язані уникати переслідування власних інтересів, що означає, що «суддя, який використовує своє посадове становище для отримання особистої вигоди або з метою помсти, зловживає своїми повноваженнями. Суддя має уникати будь-яких дій, які можуть послужити приводом для припущення, що у своїх рішеннях він керується корисливими інтересами або протекціонізмом, оскільки таке зловживання суддівськими повноваженнями серйозно підриває суспільну довіру до судової влади».¹⁰⁸
76. Примітно, що в Правилах немає положення (хоча воно може міститися в інших нормативних документах) щодо участі судді в комерційній діяльності, яка повинна

107 Šimáčková, K., Dissenting Opinions in Constitutional Courts: A Means of Protecting Judicial Independence and Legitimising Decisions [Окремі думки в конституційних судах: засіб захисту судової незалежності та легітимізації рішень] (ЄСПЛ), с. 2.

108 Коментар до Бангалорських принципів судової поведінки (вересень 2007 року), п. 144.

підлягати пропорційним обмеженням. Крім того, немає положень про отримання подарунків або гостинності, і Правила необхідно доповнити відповідним чином, якщо таке регулювання не передбачено в інших нормативно-правових актах (див. також підрозділ 7.1).

4.10. Внутрішня поведінка

77. У пункті 10 Правил визнається важливість внутрішньої судової незалежності та зазначається, що, здійснюючи адміністративні повноваження, суддя повинен поважати незалежність і неупередженість Суду та не вдаватися до дій, які можуть становити загрозу незалежності, безсторонності та рівності суддів. Включення слова «рівність» є важливим для захисту незалежності та неупередженості суддів з погляду гендерної рівності та різноманітності. У разі, якщо деякі судді також виконують адміністративні функції, у Правилах варто додатково підкреслити – як мету – забезпечення гендерно збалансованого представництва та різноманітності у складі персоналу, що підтримує роботу Суду, а також недискримінаційних умов праці в Суді.¹⁰⁹ Доцільно було би це чітко зазначити в Правилах як одну з цілей, якою слід керуватися в ухваленні рішень під час здійснення адміністративних повноважень/функцій. Крім того, судді також повинні керуватися міркуваннями щодо гендерної рівності та різноманітності, виносячи рішення у судовій залі, а також поза нею, щоби забезпечити дотримання принципів рівності та недискримінації (див. також підрозділ 4.12 нижче).
78. Кодекс суддівської етики Міжнародного кримінального суду в статті 5.5 визначає, що судді повинні діяти незалежно, чесно та добросовісно під час участі в ухваленні адміністративних рішень, включаючи, наприклад, обрання своїх колег-суддів на адміністративні посади.¹¹⁰ Федеральний адміністративний суд Швейцарії у статті 14 свого Кодексу етичної поведінки суддів зазначає, що «судді ставляться один до одного з повагою, гідністю та тактом». У статті 17 також зазначено, що «судді ставляться до всіх співробітників суду з повагою та вдячністю».¹¹¹
79. **Важливо посилити положення пункту 10, зазначивши, що кожен суддя несе відповідальність за свої дії.** У цьому контексті стаття 2.3 Посібника з поведінки суддів Верховного суду Великої Британії наголошує: «Судді можуть консультуватися зі своїми колегами, коли виникають складні питання щодо поведінки. Однак вони несуть виключну відповідальність за рішення, які приймають під час виконання своїх обов'язків судді».¹¹² Аналогічно, Кодекс етичної поведінки суддів Федерального адміністративного суду Швейцарії в статті 1.1 зазначає, що «судді виконують свої обов'язки незалежно»; стаття 1.3 додає: «Судді виконують свої обов'язки самостійно та незалежно від своїх колег. Вони залишаються підзвітними лише перед законом та юриспруденцією».¹¹³

109 *Paper on Gender-related Judicial Integrity Issues* [Гендерні аспекти доброчесності суддів] (2019), підготовлений Групою зі зміцнення доброчесності судових органів, с. 66. Див. також БДПЧ, *Gender, Diversity and Justice: Overview and Recommendations* [Гендерний фактор, різноманітність та система правосуддя: аналіз і рекомендації] (2019).

110 Міжнародний кримінальний суд, *Code of Judicial Ethics* [Кодекс суддівської етики], CC-BD/02-01-05.

111 Федеральний адміністративний суд Швейцарії, *Code of Judicial Conduct* [Кодекс етичної поведінки суддів], доступний за посиланням: *Code of Judicial Conduct* | FAC.

112 Верховний суд Великої Британії, *Guide to Judicial Conduct* [Посібник з поведінки суддів] 2019 року, доступний за посиланням: *uksc_guide_to_judicial_conduct_a456af62f8.pdf*.

113 Федеральний адміністративний суд Швейцарії, *Code of Judicial Conduct* [Кодекс етичної поведінки суддів], доступний за посиланням: *Code of Judicial Conduct* | FAC.

80. Пункт 11 передбачає, що пріоритетним обов'язком судді є здійснення конституційного провадження. Цей пункт не викликає концептуальних проблем, хоча доцільно було б розширити це положення, закріпивши не лише відданість судді своїм обов'язкам, а й те, що він виконує ці обов'язки сумлінно, компетентно й добросовісно. Це положення можна було б доповнити обов'язком проходити навчання для підтримання своєї компетентності та знань на належному рівні. Для порівняння, стаття 7.1 Посібника з поведінки суддів Верховного суду Великої Британії передбачає: «...Професійним обов'язком судді є робити все, що в його силах, щоби бути готовим виконувати свої суддівські обов'язки з високим рівнем компетентності. Очевидно, це вимагає від судді вживати розумних заходів для підтримання та вдосконалення знань і навичок, необхідних для належного виконання судових обов'язків, присвячувати свою професійну діяльність обов'язкам судді та не вчиняти дій, несумісних з сумлінним виконанням таких обов'язків». Аналогічно, статті 8 і 9 [Кодексу етичної поведінки суддів Федерального адміністративного суду Швейцарії](#) передбачають: «... 8. Судді виконують свої обов'язки сумлінно, відповідально й ефективно. 9. Судді здобувають безперервну освіту та навчання в конкретних галузях».

4.11. Дисциплінарна відповідальність

81. Пункт 20 Правил встановлює, що «порушення Правил не може бути самостійною підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності». Якщо це означає, що порушення Правил ніколи не може бути використане як підстава для дисциплінарного провадження проти суддів, то це можна втати, бо такий підхід відповідає міжнародним рекомендаціям, згідно з якими поведінка, що тягне за собою дисциплінарні санкції, має бути чітко відокремлена від порушення Кодексу суддівської етики.¹¹⁴ Як підкреслено у Варшавських рекомендаціях БДПЧ, «*попри взаємозв'язок між ними, правила етики не мають використовуватися як підстава для дисциплінарного провадження, а органи, які здійснюють нагляд за порушеннями етичних норм, мають бути відокремлені від органів, уповноважених розглядати дисциплінарну справу*».¹¹⁵ Дійсно, як зазначалося вище, мета кодексів етичної поведінки суттєво відрізняється від мети, що досягається за допомогою дисциплінарної процедури, і, з огляду на наснажливу природу таких кодексів, вони

114 Див. КРЕС, Висновок № 27 (2024) про дисциплінарну відповідальність суддів, п. 30, в якому зазначено, що «Етичні стандарти слід чітко відрізняти від неправомірної поведінки, яка виправдовує дисциплінарні санкції. Оскільки мета етичного кодексу відрізняється від мети, що досягається за допомогою дисциплінарної процедури, етичний кодекс не повинен використовуватися як інструмент дисциплінарного впливу на суддів. Там, де етичні стандарти та професійні правила поведінки збігаються щодо позасудової поведінки, яка може підірвати довіру громадськості до судової влади, пороговий критерій допомагає розмежувати поведінку, яка є неетичною, та поведінку, яка повинна підлягати дисциплінарній відповідальності»; та Рекомендацію 13, а саме: «Необхідно встановити пороговий критерій для розмежування неправомірної поведінки, яка потенційно виправдовує накладення дисциплінарних санкцій, від інших форм неналежної поведінки». Див. також Група зі зміцнення добросовісності судових органів, Заходи щодо ефективного впровадження Бангалорських принципів судової поведінки (2010), п. 15; див. також БДПЧ, *Comments on the Commentary on the Code of Judicial Ethics of Kazakhstan* [Зауваження до Коментаря до Кодексу судової етики Казахстану] (2018), п. 12. Див. також БДПЧ, *Opinion on the Law on the External Evaluation of Judges and Candidates for the Position of Judge of the Supreme Court of Justice of the Republic of Moldova* [Висновок щодо Закону про зовнішню оцінку суддів та кандидатів на посаду судді Верховного суду Республіки Молдова], 1 липня 2024 року, п. 47; БДПЧ, Рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавські рекомендації 2023 року), п. 25; та БДПЧ-Венеційська комісія, *Joint Opinion on the Draft Amendments to the Legal Framework on the Disciplinary Responsibility of Judges in the Kyrgyz Republic* [Спільний висновок щодо проекту змін до правової бази про дисциплінарну відповідальність суддів у Киргизькій Республіці] (2014), пп. 25-26. Див. також КРЕС, *Висновок № 3 щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності* (2002), пп. 44-47; та КРЕС, Велика хартія суддів (2010), п. 18. Див. також Венеційська комісія, *Opinion of the Venice Commission on the Draft Code on Judicial Ethics of the Republic of Tajikistan* [Висновок щодо проекту Кодексу судової етики Республіки Таджикистан], CDL-AD(2013)035, п. 31; та Європейська мережа рад правосуддя, Мінімальні судові стандарти. V Дисциплінарні провадження та відповідальність суддів (2014-2015), с. 19-20.

115 БДПЧ, Рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавські рекомендації 2023 року), п. 25.

до того ж можуть бути сформульовані в досить загальних і нечітких термінах, що не завжди відповідає вимозі передбачуваності і не може слугувати підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності. Якщо ж пункт 20 передбачає, що порушення Правил саме по собі не може слугувати підставою для дисциплінарної відповідальності, а у випадку поєднання з іншими проступками, що становлять дисциплінарне порушення, такі підстави можливі, то це не відповідає вищезазначеним міжнародним рекомендаціям. **Для уникнення двозначності (хіба що така двозначність є наслідком неточного перекладу), положення слід переглянути, щоб чітко зазначити, що порушення Правил ніколи не може бути підставою для дисциплінарної відповідальності.** Це особливо важливо, враховуючи, що стаття 11 (2) Закону «Про Конституційний Суд України» покладає на суддю обов'язок дотримуватися у своїй діяльності та поза її межами «встановлених Конституційним Судом стандартів професійної етики судді Конституційного Суду».

82. Дійсно, дисциплінарна відповідальність повинна наставати лише у разі грубих і неприпустимих професійних проступків, які «ганьблять репутацію суддівства».¹¹⁶ Ба більше, з огляду на можливі наслідки для статусу судді, які може спричинити притягнення до дисциплінарної відповідальності (наприклад, попередження, догана, відповідний штраф, переведення на іншу посаду, відсторонення від посади, достроковий (обов'язковий) вихід на пенсію та звільнення), вкрай важливо, щоби підстави для дисциплінарних санкцій відповідали критеріям законності, тобто були чітко визначеними, точними і передбачуваними в застосуванні, щоб суддя міг розумною мірою передбачити дисциплінарні наслідки, до яких може призвести та чи інша дія.¹¹⁷ Це суттєво не в останню чергу тому, що незавершені дисциплінарні розслідування та санкції можуть становити серйозну загрозу для незалежності судової влади.
83. Іноді порушення етичних норм може бути настільки серйозним, що воно може бути передбачене в законодавстві як одна з підстав для дисциплінарної відповідальності або може бути витлумачене як така підстава, що вимагатиме передачі справи до відповідного (незалежного) спеціального слідчого органу, який відповідатиме за оцінку того, чи є достатньо підстав для порушення дисциплінарної справи проти судді.¹¹⁸ Як зазначено нижче в пункті 98, орган або особа, відповідальні за розгляд питання про наявність достатніх доказів проти судді, що може бути підставою для передачі справи до відповідних дисциплінарних органів з метою потенційного порушення дисциплінарного розслідування, повинні бути встановлені законом.¹¹⁹

4.12. Питання доброчесності, пов'язані з гендерною рівністю та різноманітністю

84. З метою забезпечення здатності Конституційного Суду гарантувати реальну рівність для всіх, важливо включити чіткі та вичерпні настанови щодо питань доброчесності, пов'язаних із гендерною рівністю та різноманітністю, до Правил професійної поведінки судді, надаючи чіткі вказівки щодо етичних стандартів,

116 ОБСЄ/БДПЧ, Київські рекомендації щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та в Центральній Азії (2010), п. 25. Див. також Міжнародна асоціація незалежності судової влади та світового миру, *Bologna and Milan Global Code of Judicial Ethics* [Болонський та Міланський глобальний кодекс суддівської етики] (2015), стаття 1.2.

117 Див. КРЕС, *Висновок № 27 (2024) про дисциплінарну відповідальність суддів*, пп. 32, 39-40.

118 Див. КРЕС, *Висновок № 27 (2024) про дисциплінарну відповідальність суддів*, п. 19.

119 Група зі зміцнення доброчесності судових органів, *Заходи для ефективного впровадження Бангалорських принципів судової поведінки* (2010), стаття 15.3.

яких повинні дотримуватися судді, та поведінки, яка є несумісною з цими стандартами.¹²⁰ Варто доопрацювати Правила в цьому плані з метою забезпечення доброчесності суддів у внутрішній діяльності, а також для того, щоб вони були краще підготовлені до ефективного та прозорого виконання своїх повноважень щодо всіх осіб у їхній різноманітності.

85. Слід зазначити, що хоча перелік підстав для дискримінації, наведений у Загальних принципах (підпункт 3 пункту 1) Правил не є вичерпним і в цілому відображає підстави, передбачені статтею 2 МПГПП та статтею 14 ЄКПЛ, він не згадує деякі захищені ознаки, включені до міжнародних та регіональних договорів,¹²¹ а також до юридично зобов'язальних інструментів ЄС¹²² та еволюціонуючої судової практики ЄСПЛ,¹²³ як-от народження, належність до національної меншини, інвалідність, статус мігранта чи біженця, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність. **Рекомендовано розширити перелік, включивши до нього також ці захищені ознаки.** Чітке зазначення таких ознак як захищених допоможе донести ідею про те, що дискримінація на підставі таких ознак є неприйнятною і що такі види дискримінації будуть каратися,¹²⁴ у тому числі Конституційним Судом України. Також загально визнано, що чітке покарання за такі форми дискримінації на практиці має позитивні наслідки.¹²⁵

-
- 120 *Paper on Gender-related Judicial Integrity Issues* [Гендерні аспекти доброчесності суддів] (2019), підготовлений Групою зі зміцнення доброчесності судових органів, с. 6 та 47.
- 121 Зокрема, статті 2 та 6 МПГПП, що стосуються «раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження іншої обставини»; стаття 14 ЄКПЛ та Протокол 12 до ЄКПЛ, де згадано такі ознаки, як «стать, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, належність до національних меншин, майновий стан, народження або інша ознака»; стаття 5 Конвенції про права осіб з інвалідністю (КПОІ), ратифікованої Україною 4 лютого 2010 року; стаття 4(3) Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), ратифікована Україною 18 липня 2022 року, в якій йдеться про ознаки «статі, гендеру, раси, кольору шкіри, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, віку, стану здоров'я, інвалідності, сімейного стану, статусу мігранта чи біженця або іншого статусу». Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав чітко визнав гендерну ідентичність однією із заборонених підстав для дискримінації (Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, *Загальний коментар № 20: Недискримінація у здійсненні економічних, соціальних і культурних прав* (ст. 2, п. 2), UN Doc E/C.12/GC/20, 2009, п. 32).
- 122 Стаття 21 Хартії основних прав Європейського Союзу, де наведено такі ознаки, як «стать, раса, колір шкіри, етнічне чи соціальне походження, генетичні характеристики, мова, релігія чи переконання, політичні чи будь-яких інші погляди, належність до національної меншини, майновий стан, народження, інвалідність, вік або сексуальна орієнтація»; Директива про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності (2000/78/ЄС), що обмежується сферою зайнятості та професійної діяльності і охоплює такі ознаки, як релігія або переконання, інвалідність, вік та сексуальна орієнтація.
- 123 ЄСПЛ роз'яснив, що заборона дискримінації поширюється на «сексуальну орієнтацію» та «гендерну ідентичність»; див. ЄСПЛ, *Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* [GC], № 60367/08 та 961/11, 24 січня 2017 року, п. 61, «Стаття 14 забороняє відмінності у поводженні на підставі ідентифікованої, об'єктивної або особистої характеристики, або статусу», за яким особи або групи відрізняються одна від одної» (підстави для дискримінації), підкреслюючи, що перелік підстав для дискримінації є «ілюстративним і не вичерпним» (тобто відкритим) переліком, та зазначаючи, що слова «інший статус» зазвичай мають широке значення, а їх «тлумачення не обмежується характеристиками, які є особистими в тому сенсі, що вони є вродженими або невід'ємними»; ЄСПЛ, *A.M. and Others v. Russia*, № 47220/19, 6 липня 2021 року, п. 73, в якому зазначається, що «заборона дискримінації відповідно до статті 14 Конвенції належним чином охоплює питання, пов'язані з гендерною ідентичністю». ЄСПЛ також постановив, що «посилання на традиційний розподіл гендерних ролей у суспільстві не може виправдовувати виключення чоловіків [...] з права на відпустку по догляду за дитиною» і що «гендерні стереотипи, такі як уявлення про жінок як основних доглядальниць за дітьми та чоловіків як основних годувальників, самі по собі не можуть вважатися достатнім виправданням для різного ставлення, так само як і подібні стереотипи, засновані на расі, походженні, кольорі шкіри або сексуальній орієнтації» (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], № 30078/06, 22 березня 2012 року, п. 143).
- 124 Див. також *Yogyakarta Principles plus 10 (YP plus 10)* [Джог'якартські принципи плюс 10], *Додаткові принципи та зобов'язання держав щодо застосування міжнародного права у сфері прав людини стосовно сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, гендерного самовираження та статевих ознак на доповнення до Джог'якартських принципів* (10 листопада 2017 року).
- 125 Див., наприклад, у контексті Європейського Союзу, *Report on Harassment related to Sex and Sexual Harassment Law in 33 European Countries* [Звіт про домагання на ґрунті статі та законодавство про сексуальні домагання в 33 європейських країнах], підготовлений членами Європейської мережі юридичних експертів у сфері гендерної рівності (2012).

86. Крім того, ефективними інструментами для підвищення обізнаності про гендерні аспекти та надання практичних порад щодо належних практик стосовно цих питань у судовій залі та суді¹²⁶ можуть бути гендерні протоколи, довідники для суддів, політика щодо сексуальних домагань та інші рекомендації, хіба що вони вже розроблені для судової влади в цілому; тоді у Правилах можна було б послатися на них, або ж вони можуть використовуватися на практиці суддями Конституційного Суду України.
87. У Правилах (або в документі щодо їх застосування) можна було би далі розвинути принцип рівності в плані твердої прихильності до справедливого, недискримінаційного та вільного від насильства/домагань Конституційного Суду, робочого середовища та ставлення до всіх осіб у судовій залі та при здійсненні правосуддя.¹²⁷ Також важливо розглянути в Правилах або в письмових документах щодо їх застосування різні форми поведінки, що можуть створювати проблеми, коли йдеться про питання суддівської доброчесності, пов'язані з гендерною рівністю та різноманітністю, включаючи сексуальне здирицтво (сексторцію), сексуальні й інші форми домагань, сексуальну й іншу дискримінацію, гендерні упередження, нерівну гендерну представленість, просування гендерних стереотипів або неналежну сексуальну поведінку.¹²⁸ Дехто може стверджувати, що, можливо, немає необхідності розглядати насильство проти жінок, сексуальні або інші форми домагань чи підбурювання до дискримінації та ненависті як етичну проблему, оскільки це заборонено іншими законами, проте необхідно ще раз наголосити, що межі законної поведінки не збігаються з межами етичної поведінки.¹²⁹

4.13. Інші аспекти

88. Пункт 16 Правил передбачає: «З огляду на те, що захист України, її незалежності та територіальної цілісності є обов'язком кожного громадянина та справою всього Українського народу, суддя підтримує Сили оборони України». При тому, що це положення є незвичайним для системи етичних правил, на міжнародному рівні визнається, що між різними національними кодексами суддівської етики можуть бути відмінності, оскільки суди формулюють стандарти, що відображають місцеві виклики, контекст і традиції, з метою надання змістовних і чітких рекомендацій, адаптованих до особливостей національної системи.¹³⁰
89. Цей пункт, ймовірно, сформульовано з огляду на те, що Сили оборони України наразі відіграють ключову роль у захисті незалежності та конституційного ладу держави та інститутів, закріплених у Конституції. Це зрозуміло, **однак пункт можна було би сформулювати з акцентом на захисті цих цінностей, а не Сил оборони як інституту.** Слід зазначити, що у випадках, коли Суд має розглянути конституційність норм, які регулюють діяльність Сил оборони, він повинен діяти

126 *Paper on Gender-related Judicial Integrity Issues* [Гендерні аспекти доброчесності суддів] (2019), підготовлений Групою зі зміцнення доброчесності судових органів, с. 7 та 48.

127 Див. Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ), *Парламенти без сексизму та сексуальних домагань*, с. 5.

128 *Paper on Gender-related Judicial Integrity Issues* [Гендерні аспекти доброчесності суддів] (2019), підготовлений Групою зі зміцнення доброчесності судових органів, с. 75.

129 *Paper on Gender-related Judicial Integrity Issues* [Гендерні аспекти доброчесності суддів] (2019), підготовлений Групою зі зміцнення доброчесності судових органів, с. 6.

130 Це було визнано і в таких документах: БДПЧ *Comments on the Commentary on the Code of Judicial Ethics of Kazakhstan* [Зауваження до Коментаря до Кодексу судової етики Казахстану] (2018), п. 20; та Рада Європи, *Expert Report, Project on Strengthening Judicial Ethics in Turkey: Expert Review of relevant European Standards and Practices* [Експертний звіт, Проект зі зміцнення суддівської етики в Туреччині: експертний аналіз відповідних європейських стандартів і практик] (2016), с. 8.

незалежно та неупереджено з метою захисту Конституції та верховенства права. Включення такого положення до Правил може поставити під сумнів неупередженість Суду.

90. Щодо формулювання цього пункту, то значення слова «підтримує» також є неясним. Оскільки цей пункт міститься в частині 2 Правил, яка має назву «Позасудова діяльність», слово «підтримує», як видається, стосується приватної підтримки суддями Сил оборони і не повинно тлумачитися у тому сенсі, що Сили оборони не можуть бути об'єктом розгляду з боку Конституційного Суду, що суперечило б його незалежності та неупередженості.

5. ПОВЕДІНКА СУДДІВ ПІСЛЯ ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ

91. Важливо розглядати й оцінювати Частина III Правил з урахуванням того факту, що термін повноважень судді Конституційного суду становить дев'ять років без права на повторне призначення.¹³¹ Це означає не тільки високу плинність суддів, яких торкатиметься ця частина, але й те, що їм часто доведеться заробляти на життя (а не просто виходити у відставку), коли вони більше не будуть суддями. Це означає, що будь-які обмеження їхніх прав і свобод повинні бути дуже ретельно розглянуті та обґрунтовані, а обмеження, які можуть застосовуватися до суддів у відставці в інших юрисдикціях, можуть бути непрактичними або необґрунтованими в даному випадку. З англійського перекладу назви цієї частини може здатися, що її положення застосовуються лише до суддів, які були звільнені, а не до всіх колишніх суддів Конституційного Суду. Якщо таке прочитання не є результатом неточності в перекладі, то слід наголосити, що ця частина повинна застосовуватися до всіх колишніх суддів Конституційного Суду, незалежно від причин або механізму, згідно з якими вони більше не є суддями.
92. У цьому зв'язку слід зазначити, що обмеження свободи вираження поглядів, передбачені частинами 1 і 2 цих Правил, не видаються виправданими у випадку колишніх суддів. Дійсно, немає жодних законних підстав обмежувати свободу вираження поглядів колишніх суддів, які більше не виконують суддівських функцій, за винятком конфіденційної інформації, отриманої під час виконання ними своїх обов'язків. Це загалом відображено в передовій міжнародній практиці та рекомендаціях.¹³² Водночас, з огляду на можливе збереження в суспільній свідомості асоціації таких осіб із Конституційним Судом навіть після закінчення терміну їхніх повноважень, варто додатково зважити на потенційну шкоду, яку певні дії, вчинені після припинення повноважень, можуть завдати авторитету або репутації Суду та судових органів у цілому, або те, чи можуть вони негативно відбитися на судовій владі.¹³³ **Пункт 17 слід переглянути та внести до нього зміни, уточнивши, що свобода вираження поглядів колишніх суддів Конституційного Суду не повинна обмежуватися, за винятком дотримання**

131 Стаття 16 Закону «Про Конституційний Суд України».

132 КРЕС, *Висновок № 25 (2022) про свободу вираження поглядів суддів*, п. 7.

133 Див., наприклад, Міжнародна асоціація незалежності судової влади та світового миру, *Bologna and Milan Global Code of Judicial Ethics* [Болонський та Міланський глобальний кодекс суддівської етики] (2015), розділ 9. Див. також, наприклад, Суди та трибунали Великої Британії, *Guide to Judicial Conduct* [Посібник з поведінки суддів] (липень 2023 року), в якому зазначається, що оскільки «особи, які обіймали судові посади і вийшли у відставку, можуть все ще розглядатися широкою громадськістю як представники судової влади [...], вони повинні проявляти обачність [...], щоб уникнути будь-якої діяльності, яка може зашкодити репутації судової влади».

конфіденційності інформації, отриманої під час виконання ними своїх обов'язків.¹³⁴

93. Деякі конкретні приклади дуже специфічних обмежень свободи та поведінки колишніх суддів містяться у статтях 13-15 Кодексу етичної поведінки суддів Федерального конституційного суду Німеччини,¹³⁵ а також у Рекомендаціях щодо поведінки суддів у відставці (2025), де викладено правила, застосовні до Верховного суду Сполученого Королівства та Судового комітету Таємної ради. Слід зазначити, що кожний підхід має свої особливості, що залежать від контексту при тому, що *«як загальне положення, судді у відставці мають право користуватися правами і свободами, доступними для всіх громадян»*.¹³⁶ Іншим прикладом є стаття XI Правил суддівської етики Європейського суду з прав людини (від 2021 року, із змінами, внесеними у 2024 році), яка обмежує обов'язки, що продовжують застосовуватися до колишніх суддів, положенням про таємницю обговорень та обачність щодо секретної або конфіденційної інформації, а також, *«у міру доречності»*, положенням про свободу вираження поглядів.
94. Пункт 18 Правил передбачає, що після припинення повноважень (звільнення) суддя продовжує зберігати конфіденційність щодо інформації з обмеженим доступом, яка стала йому відомою під час здійснення ним повноважень, що, як зазначено вище, в принципі не є проблематичним. Мабуть, варто зауважити, що, як зазначено в пункті 5, який встановлює обов'язок конфіденційності щодо діючих суддів, *«суддя може публічно висловлювати свою думку щодо суті лише тих справ, у яких конституційне провадження завершено»*. **Колишні судді також повинні зберігати право висловлювати свою думку в такий спосіб.** Можливо, само собою зрозуміло, що ті, хто більше не є суддями, не обмежуються у своїх висловлюваннях положеннями частин 1 і 2 цих Правил. Однак, з огляду на положення пункту 17 цих Правил, **це не обов'язково є очевидним і має бути уточнено, щоб уникнути двозначності.**
95. Стосовно формулювання цього положення слід зазначити, що включення слів *«щодо інформації з обмеженим доступом»* може потенційно звузити визначення конфіденційної інформації і тому може бути непотрібним. Можливо, це зроблено з метою вказати, що судді можуть обговорювати інформацію, яка з того часу стала загальнодоступною, але на це варто було б вказати прямо, щоб уникнути хибного тлумачення.

134 Міжнародна асоціація незалежності судової влади та світового миру, *Bologna and Milan Global Code of Judicial Ethics* [Болонський та Міланський глобальний кодекс суддівської етики] (2015) стаття 9, в якій досить детально викладено питання «діяльності після закінчення кар'єри судді». Див. також, наприклад: БДПЧ *Comments on the Commentary on the Code of Judicial Ethics of Kazakhstan* [Зауваження до Коментаря до Кодексу судової етики Казахстану] (2018), п. 72.

135 Див.: Bundesverfassungsgericht, Кодекс етичної поведінки суддів Федерального конституційного суду. Розділ III щодо поведінки після закінчення терміну повноважень передбачає: «13. Після закінчення терміну повноважень судді Федерального конституційного суду продовжують проявляти стриманість і конфіденційність у своїх заявах та поведінці щодо питань, що стосуються Суду. 14. Після закінчення строку повноважень судді Федерального конституційного суду не беруть участі в юридичних справах, які були предметом розгляду у Федеральному конституційному суді під час їхнього строку повноважень або тісно пов'язані з такими провадженнями. Щодо таких справ вони утримуються від надання експертних висновків, прийняття на себе обов'язків адвоката або юрисконсульта та виступів у суді. 15. Протягом першого року після залишення посади судді Федерального конституційного суду утримуються від консультативної діяльності, що стосується сфер їх компетенції як суддів, від надання експертних висновків та від виступів у суді. Після цього вони продовжують утримуватися від представництва будь-яких осіб у Федеральному конституційному суді. Після залишення посади судді уникають створення враження про неналежне використання внутрішньої інформації.»

136 Велика Британія, Рекомендації щодо поведінки суддів у відставці, стаття 4

РЕКОМЕНДАЦІЯ F.

Уточнити пункт 17, забезпечивши відсутність будь-яких обмежень свободи вираження поглядів колишніх суддів Конституційного Суду, за винятком конфіденційної інформації, отриманої під час виконання ними своїх обов'язків.

6. КОНСУЛЬТАТИВНИЙ ОРГАН З ПИТАНЬ ЕТИКИ

96. Правила наразі не передбачають жодної взаємодії суддів щодо питань етики з відповідним консультативним органом чи консультантом, окрім повідомлення про спроби впливу (пункт 3, підпункт 2) та права порушувати питання, пов'язані з дотриманням Правил, на Зборах суддів Суду (пункт 19). Закон «Про Конституційний Суд України» передбачає створення Постійної комісії Суду з питань регламенту та етики (стаття 21), але цей орган не згадується в Правилах. З огляду на особливий склад та характер Конституційного Суду, було б доцільно визначити орган або особу, які могли б надавати суддям конфіденційні консультації з питань етики, за умови, що цей орган або особа не братимуть участі в пленарних засіданнях, на яких вирішуються питання про звільнення.
97. Міжнародні стандарти приділяють особливу увагу доступності консультацій та взаємодії суддів з органом з питань етики. У цьому контексті Рекомендація Ради Європи CM/Rec(2010)12 щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки зазначає, що судді повинні мати можливість отримати пораду щодо дотримання етики суддів в органі судової влади.¹³⁷ КРЄС заохочує утворення в рамках судової системи одного чи більше органів або осіб, *«що виконували б консультативні й дорадчі функції та були б доступними для суддів, коли у них виникає сумнів щодо сумісності їхньої приватної діяльності із статусом судді»*.¹³⁸ Важливість і ефективність такого етичного органу, який надає членам судової влади консультації щодо доцільності їхніх запланованих або запропонованих дій або висловлює свою думку з власної ініціативи, підкреслюється також у Посібнику з імплементації Конвенції ООН проти корупції (КООНПК) та Рамці оцінювання для статті 11 КООНПК.¹³⁹ Аналогічно, Європейські стандарти незалежності судової влади ELI-Mount Scopus передбачають, що: *«У разі сумнівів щодо застосування цих стандартів до конкретної ситуації судді можуть звернутися по пораду до органу, наприклад, консультативного комітету з питань судової етики, який повинен бути створений для сприяння впровадженню та тлумаченню стандартів. Він повинен, на запит суддів, надавати їм консультації з питань етики та єдиного застосування етичних принципів у повсякденних ситуаціях»*.¹⁴⁰
98. Судді повинні мати внутрішній форум або механізм для висловлення професійної та конструктивної критики колег, особливо якщо йдеться про питання, що мають великий суспільний інтерес, або про обґрунтовані звинувачення. Незрозуміло, чи пункт 19 спрямований на створення такого внутрішнього форуму або визначення

137 Рекомендація CM/Rec(2010)12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, 17 листопада 2010 року, п. 74.

138 КРЄС, Висновок №3 щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності, 19 листопада 2002 року, п. 29.

139 УНЗ ООН, *UNCAC Implementation Guide and Evaluative Framework for Article 11* [Посібник з імплементації Конвенції ООН проти корупції та Рамка оцінювання для статті 11] (2015), п. 31.

140 Див. <ELI-Mount_Scopus_European_Standards_of_Judicial_Independence.pdf>.

механізму для отримання суддями рекомендацій щодо впровадження Правил професійної етики. Дуже важливо, щоби судді мали орган, до якого вони могли б звернутися по пораду, якщо їм потрібна консультація щодо доцільності запланованих або запропонованих майбутніх дій.¹⁴¹ Зазвичай для надання консультацій суддям з таких питань, з урахуванням природи Конституційного Суду, створюється орган, до складу якого входять чинні судді та/або судді у відставці.¹⁴² Однак будь-які поради повинні мати «рекомендаційний характер», щоб не порушувати незалежність і неупередженість окремого судді. Положення щодо таких порад можуть також бути включені до коментаря до Правил, функція якого полягає в наданні суддям рекомендацій щодо виконання Правил.

99. Наприклад, стаття XII Правил суддівської етики Європейського суду з прав людини передбачає: *«У разі сумнівів щодо застосування цих принципів у конкретній ситуації суддя може звернутися по пораду до Голови суду. Якщо Голова вважає за необхідне надати рекомендації судді, який звертається по пораду щодо дотримання етичних стандартів у конкретній ситуації, або надати рекомендації щодо етичних стандартів, що стосуються Суду як інституції, він або вона може проконсультуватися з Радою з етики Суду, до складу якої входять найстарший віце-президент Суду, найстарший голова секції та три найстарші діючі судді. Голова щорічно звітує на Пленарному засіданні Суду про застосування цих принципів».*
100. З огляду на вищезазначене, **Правила або окремий коментар чи окремий документ з рекомендаціями щодо їх виконання повинні передбачати створення конфіденційного, незобов'язального консультативного органу з питань етики, відмінного від органу, що виконує дисциплінарні функції, який надаватиме суддям надійні рекомендації з питань етики. Важливо, щоби цей орган не сприймався як такий, що має дисциплінарні повноваження, які повинні здійснюватися окремим, незалежним дисциплінарним органом, створеним відповідно до закону.**
101. Нарешті, важливо уточнити, що пункт 19 не слід тлумачити як такий, що надає Зборам суддів Суду повноваження приймати скарги про заявлені порушення і вирішувати, чи передавати їх дисциплінарним органам. (Незалежний) спеціальний слідчий орган або особа, відповідальна за розгляд питання про те, чи є достатньо підстав для передачі справи судді до дисциплінарних органів для порушення дисциплінарного провадження, є окремим органом і повинен бути встановлений законом; він відповідатиме за оцінку того, чи є достатньо підстав для порушення дисциплінарного провадження щодо судді.¹⁴³ Ця відповідальність не повинна покладатися на Правила професійної етики. Такий орган або посадова особа, створені законом для цієї мети, повинні приймати скарги на поведінку суддів і, що важливо, також отримувати відповідь від судді, про якого йдеться у скарзі, перш

141 Стаття 2.1 Заходів щодо впровадження– «судова влада повинна розглянути можливість створення консультативного комітету з питань судової етики, до складу якого входитимуть діючі та/або пенсіонери-судді, для надання своїм членам консультацій щодо доцільності їхніх запланованих або запропонованих майбутніх дій».

142 УНЗ ООН, *UNCAC Implementation Guide and Evaluative Framework for Article 11* [Посібник з імплементації Конвенції ООН проти корупції та Рамка оцінювання для статті 11] (2015), п. 31. Див. також Болонський та Міланський глобальний кодекс суддівської етики, стаття 1.4.

143 Див. КРЕС, *Висновок № 27 (2024) про дисциплінарну відповідальність суддів*, п. 19. Див. також Група зі зміцнення доброчесності судових органів, *Заходи щодо ефективного виконання Бангалорських принципів поведінки суддів* (2010), п. 15.3.

ніж ухвалювати рішення про передачу справи для дисциплінарного розслідування.¹⁴⁴

РЕКОМЕНДАЦІЯ G

Передбачити у Правилах або в окремому коментарі чи документі з рекомендаціями щодо їх виконання створення конфіденційного, незобов'язального консультативного органу з питань етики, відмінного від органу, що виконує дисциплінарні функції, який надаватиме суддям надійні рекомендації з питань етики.

7. Інші питання, актуальні для Правил

7.1. Подарунки та гостинність

102. Правила наразі не містять конкретних положень щодо прийняття подарунків та гостинності, хоча, можливо, ці питання врегульовані в інших документах. Знаки вдячності та послуги також можуть стати етичною проблемою, тому може бути доцільним включити до Правил деякі рекомендації з цього приводу. Наприклад, Болонський та Міланський глобальний кодекс суддівської етики передбачає, що залежно від обставин може бути допустимим для судді прийняти подарунок або прояв гостинності невеликої вартості як знак вдячності; те саме стосується і запрошень на обіди та вечери від юридичних та інших професійних і державних органів або посадових осіб. Однак слід бути обережними, коли йдеться про участь у маркетингових або рекламних заходах, наприклад, організованих адвокатськими конторами, юридичними фірмами або професійними асоціаціями.¹⁴⁵
103. У цьому контексті Бангалорський принцип 4.14 передбачає, що *«суддя та члени його родини не вправі вимагати чи приймати будь-які подарунки, позики, заповіти чи допомогу в іншій формі, якщо це викликано діями, які суддя вчинив, планує вчинити, чи бездіяльністю в зв'язку з виконанням ним своїх посадових обов'язків»*. **Рекомендовано додати до Правил положення з чіткою заборонаю вимагати, добиватися, отримувати та приймати подарунки, прояви гостинності або інші послуги. Як альтернатива, до Правил можна включити посилання на відповідні нормативно-правові акти, що забороняють такі практики.**

7.2. Права та свободи суддів

104. Як зазначено вище, Правила детально розглядають право суддів на свободу вираження поглядів. Однак слід зазначити, що ці Правила не містять положень щодо інших прав, як-от свобода об'єднання та мирних зібрань. Стаття 11 Закону «Про Конституційний Суд України» передбачає деякі обмеження в цьому плані, оскільки в ній зазначено, що *«суддя не може належати до політичних партій чи професійних спілок, публічно виявляти прихильність до них, брати участь у будь-якій політичній діяльності»*; крім того, *«суддя Конституційного Суду не може суміщати свою посаду з будь-якою посадою в органі державної влади або органі місцевого самоврядування, органі професійного правничого самоврядування, зі*

144 Група зі зміцнення доброчесності судових органів, Заходи щодо ефективного впровадження Бангалорських принципів поведінки суддів (2010), п. 15.3.

145 Міжнародна асоціація незалежності судової влади та світового миру, *Болонський та Міланський глобальний кодекс суддівської етики* (2015), пп. 7.8.2 – 7.8.4.

статусом народного депутата України, депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, міської, районної у місті, сільської, селищної ради, з іншим представницьким мандатом, з адвокатською діяльністю, з підприємницькою діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати будь-яку іншу оплачувану роботу або отримувати іншу винагороду, за винятком здійснення викладацької, наукової чи творчої діяльності та отримання винагороди за неї, а також не може входити до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, що має на меті одержання прибутку.»

105. При тому, що Правила не обмежують ці свободи, стаття 11 Закону визначає деякі обмеження певних свобод для суддів Конституційного Суду. Водночас, хоча судді Конституційного Суду користуються правами і свободами, як і будь-яка фізична особа, можуть бути виправданими певні обмеження інших прав з метою дотримання гідності їхньої посади та уникнення конфлікту з державними обов'язками та/або загрози безсторонності суддів Конституційного Суду або її сприйняття.¹⁴⁶ У всякому разі, будь-яке обмеження повинно відповідати суворим критеріям, встановленим міжнародними інструментами, тобто бути передбаченим законом (вимога законності), переслідувати одну або кілька законних цілей, вичерпний перелік яких міститься у відповідному договорі/конвенції, бути необхідним у демократичному суспільстві та поважати принцип пропорційності. Хоча чинне законодавство вже передбачає певні обмеження, бажано, щоби Правила або окремі документи надали додаткові вказівки та практичні приклади того, що можуть означати такі обмеження.

7.3. Застосування штучного інтелекту й інших цифрових технологій

106. Правила не містять жодних настанов щодо застосування судьями штучного інтелекту (ШІ) або інших цифрових технологій під час виконання ними своїх функцій, що є досить поширеним явищем. **У цьому зв'язку рекомендовано розглянути доцільність включення до Правил міжнародних рекомендацій та передової практики щодо застосування судьями штучного інтелекту.**¹⁴⁷ Мабуть, деталі застосування ШІ судьями Конституційного Суду слід включити до окремих рекомендацій щодо ШІ, проте відповідальність судді за зміст ухвалених рішень та повідомлень, які він чи вона роблять під час виконання повноважень судді, незалежно від використання або підтримки ШІ, є питанням етики і може бути розглянуто в цих Правилах. Одним із прикладів може бути положення, схвалене Національною радою юстиції Бразилії: *«Застосування цих інструментів має бути допоміжним і додатковим, слугуючи механізмами для сприяння ухваленню рішень. Їх використання як автономних інструментів для постановлення судових рішень суворо заборонено без належних керівних настанов, тлумачення, перевірки та*

¹⁴⁶ БДПЧ, Рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавські рекомендації 2023 року), п. 30.

¹⁴⁷ Див.: Європейська комісія з ефективності правосуддя (CEPEJ), [European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment](#) [Європейська етична хартія щодо використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі] (грудень 2018 року); ЮНЕСКО, [Draft Guidelines for the Use of AI Systems in Courts and Tribunals](#) [Проект керівних принципів використання систем штучного інтелекту в судах і трибуналах] (2024); [1st Report of the CEPEJ Advisory Board on Artificial Intelligence on the Use of AI in the Judiciary based on the Information Contained in the Resource Centre on Cyber Justice and AI](#) [1-й звіт Консультативної ради СЕРЕЖ з питань штучного інтелекту щодо використання ШІ в судовій системі на основі інформації, що міститься в Ресурсному центрі з питань кіберправосуддя та ШІ] (28 лютого 2025 року). Див. також КРЄС, [Висновок № 26 «Рухаючись вперед: використання допоміжних технологій у судочинстві»](#), 1 грудня 2023 року.

перегляду суддею, який залишається цілковито відповідальним за ухвалене рішення та інформацію, що міститься в ньому».¹⁴⁸

107. Через недостатню обережність у використанні загальнодоступних систем ШІ та інших технологій може бути порушено обов'язок забезпечити конфіденційність інформації. Суди також повинні бути прозорими щодо використання ШІ.

РЕКОМЕНДАЦІЯ Н.

Розглянути можливість включення до Правил новітніх міжнародних рекомендацій та передової практики щодо застосування суддями штучного інтелекту.

7.4. Ефективне застосування Правил професійної етики

108. Насамкінець, слід зазначити, що для досягнення цілей цих Правил надзвичайно важливо, щоб вони були широко розповсюджені, а держава та судова влада вжили заходів для їх ефективного впровадження. Суттєвим елементом цього є проведення регулярних тренінгів з суддівської етики для всіх суддів,¹⁴⁹ з урахуванням того, що навчання має здійснюватися за добровільної участі суддів.¹⁵⁰ Зважаючи на ризики, пов'язані з використанням суддями соціальних мереж, та дедалі ширше застосування ними штучного інтелекту, таке навчання повинно охоплювати питання соціальних мереж, онлайн-комунікацій та етичного використання систем штучного інтелекту. З огляду на особливу роль Конституційного Суду, Група зі зміцнення доброчесності судових органів пропонує готовий *пакет навчальних матеріалів з суддівської етики*, доступний багатьма мовами; його можна безпосередньо використовувати у будь-якому судовому органі чи установі з професійної підготовки суддів.¹⁵¹ Нарешті, ключові принципи, викладені у Висновку № 26 Консультативної ради європейських суддів щодо використання допоміжних технологій у судочинстві, повинні бути основою для будь-яких етичних правил, дотичних до цієї теми.¹⁵²

[КІНЕЦЬ ТЕКСТУ]

148 Розділ VI, стаття 19, п. 3.Ш, Резолюція № 615/2025 Національної ради юстиції Бразилії від 11 березня 2025 року, яка встановлює керівні принципи розробки, використання та управління рішеннями у сфері штучного інтелекту в судовій системі.

149 Слід зауважити, що схвалені ООН Основні принципи незалежності судових органів передбачають, у статті 10, необхідність належної підготовки суддів. Держави-учасниці ОБСЄ також зобов'язалися приділяти особливу увагу цим принципам у забезпеченні незалежності судової влади (див. пункт 19.2 (iv) ОБСЄ, Документ Московської зустрічі 1991 року).

150 Група зі зміцнення доброчесності судових органів, Заходи щодо ефективного впровадження Бангалорських принципів поведінки суддів (2010), п. 7.5.

151 Для отримання додаткової інформації див. Навчання з питань суддівської етики (unodc.org). Пакет включає електронний навчальний курс, курс для самостійного навчання та посібник для викладачів, які мають на меті надати суддям необхідні навички для ефективного застосування Бангалорських принципів поведінки суддів та коментарів до них.

152 КРЕС, Висновок № 26 «Рухаючись вперед: використання допоміжних технологій у судочинстві», 1 грудня 2023 року, розділ VII.